

Univerzita Karlova v Praze

**Filozofická fakulta
Ústav Dálného východu**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Kateřina Jenny Rohlová

**PŮSOBENÍ ALESSANDRA VALIGNANA V JAPONSKU
ALESSANDRO VALIGNANO'S WORK IN JAPAN**

Praha 2011

vedoucí práce: Mgr. David Labus, Ph.D.

Poděkování

Tímto bych ráda poděkovala Mgr. Davidu Labusovi, Ph.D. za odborné vedení práce a za poskytnutí cenných rad a materiálů. Také bych ráda vyjádřila své díky knihovně Univerzity v Cukubě (University of Tsukuba), která mi umožnila přístup k mnoha knižním zdrojům.

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne

Podpis:

Anotace

Tato práce pojednává o osobě jezuity Alessandra Valignana a jeho misijní činnosti na Dálném východě s důrazem na misii v Japonsku v letech 1579 až 1603. Cílem je ozřejmit jeho přístup k japonské kultuře i Japoncům a metody vedení jezuitů, které vedly k největšímu rozvoji misie v Japonsku během tzv. „křesťanského století“ překrývajícího se s dynamickou historií tří období – válčících knížectví, sjednocování a počátků tokugawského šógunátu. Rovněž je zde rozebrán vliv cizinců na japonskou kulturu a vědu a celkově kladen důraz na univerzalitu Valignanových myšlenek platných dodnes.

Annotation

This work deals with the person of Alessandro Valignano and his missionary work in the Far East with an emphasis on the mission in Japan during years 1574–1603. The aim is to explain his approach to both Japanese culture and people and his methods of mission management which led to the biggest promotion of the Church in Japan during so called “Christian Century” that overlaps with three dynamic periods of Japanese history – warring states, unification and the beginning of Tokugawa shogunate. Moreover, the influence of foreigners on Japanese culture and science is analyzed together with an emphasis on the universality of Valignano’s thoughts applicable nowadays as well.

Klíčová slova

Alessandro Valignano, jezuité, křesťanství, Japonsko, misionářské aktivity

Keywords

Alessandro Valignano, Jesuits, Christianity, Japan, missionary activities

Poznámka

Japonská jména uvádím v souladu s japonskou tradicí, tj. s rodovým jménem na prvním místě. Jména Evropanů uvádím dle našich zvyklostí, tj. na prvním místě je jméno osobní. Pouze v případě konvertovaných Japonců, u kterých uvádím jejich evropská jména, řadím rodové jméno rovněž na druhé místo.

Japonská jména a názvy přepisuji pomocí české transkripce. Evropská jména a názvy, včetně názvů knih, ponechávám v původním formátu i jazyce.

Obsah

1. Úvod	7
2. Historické pozadí	10
2.1. Objevení Japonska a situace v zemi.....	10
2.2. Vztah „tří sjednotitelů“ ke křesťanství	11
2.2.1. Oda Nobunaga	11
2.2.2. Tojotomi Hidejoši.....	12
2.2.3. Tokugawa Iejasu	14
2.3. Počátek jezuitské misijní činnosti.....	15
2.4. Střet odlišných kultur.....	17
2.5. Dílčí závěr	18
3. Alessandro Valignano a jeho cesta na Východ	20
3.1. Přípravy na cestu do Asie	20
3.2. Vizitátor v Indii a Číně	22
4. Vizitátorem v Japonsku	24
4.1. První návštěva (1579–1582)	24
4.1.1. Finanční zajištění japonské misie	25
4.1.2. Budování vzdělávacích institucí a nové struktury misie.....	26
4.1.3. Zlepšení systému podávání hlášení a zpráv	27
4.1.4. Předání přístavu Nagasaki do jezuitské správy	28
4.2. Druhá návštěva (1590–1592)	29
4.2.1. Boj za jezuitský monopol.....	30
4.3. Třetí návštěva (1598–1603)	32
4.4. Dílčí závěr	33
5. Valignanův přístup k japonské misii	34
5.1. Setkání s japonskou kulturou.....	34
5.2. Strategické využití japonského naturelu.....	35
5.2.1. Japonští vyslanci	36
5.3. Strategie politiky adaptace	36
5.3.1. Generální konference a změny v přístupu	37
5.3.2. Reorganizace misie	38
5.4. Valignano vs. Cabral.....	39
5.5. Dílčí závěr	39
6. Kulturní a vzdělanostní obohacení Japonska.....	41
6.1. Studium japonštiny a první tisky	41
6.2. Věda a technika	42
6.3. Architektura a umění	43
7. Závěr.....	44
7.1. Knižní zdroje	46
7.2. Články	47

1. Úvod

Léta 1549 až 1650 v japonské historii představují období „křesťanského století“. Během této doby probíhaly úplně první kontakty Evropanů a Japonců, první snahy o překlenutí kulturních rozdílů a šíření západní víry či kultury. Největší úspěchy v Japonsku zaznamenal jezuitský řád podporovaný Portugalskem, který se v éře námořních objevů ujal poslání šířit v „nových světech“ víru v Boha, křesťanskou kulturu a vzdělání. Podobně tak činil i například řád františkánů, který však jako spíše španělský řád měl působit na územích spadajících do sféry vlivu Španělska.

Důvody, proč se do Japonska jako první dostali právě jezuité (spjatí s Portugalci), si tedy vysvětlíme hned v první kapitole spolu s okolnostmi objevení samotného Japonska evropskému světu. Do Japonska se ovšem později dostaly ostatní řády včetně františkánů, což se neobešlo bez vzájemných šarvátek. Tímto konkrétním problémem bych se ale zabývala až v následujících kapitolách. Nejdříve se zaměříme na situaci v Japonsku, se kterou se museli Evropané potýkat – na počáteční snahy misionářů o šíření křesťanství a překonávání obrovských kulturních odlišností. Nic z toho, co Evropané dosud znali a na co byli zvyklí, zde neplatilo. V Japonsku neměli žádného absolutního vládce, jediného Boha a ani žádná jiná bližší podobnost mezi japonskými a evropskými zvyky neexistovala.

Jelikož Japonsko nemělo svého „krále“, museli se misionáři spokojit s provinčními knížaty *daimjó*, která však v době příchodu cizinců v polovině 16. století měla pravomoc rozhodovat o dění na svém panství. Evropané totiž dorazili právě v přechodném období bojů o moc mezi knížectvími, tzv. období válčících států, a následně bojů za sjednocení země, během kterých se konečně objevili tři dostatečně silní vůdci. Misionáři se tak museli přizpůsobovat rychle se měnícím podmínkám, na kterých rovněž misie závisela. V tomto bodě byl pro misionáře důležitý také vztah oněch tří vůdců ke křesťanství a k cizincům vůbec. Z tohoto důvodu bych ráda věnovala určitou pozornost osobnostem tří sjednotitelů Japonska. A protože pro misii byl prospěšný i zájem těchto vládců a knížat o obchodní kontakty s Portugalci, zastavíme se krátce rovněž u této otázky, ačkoliv se tím trochu odchýlíme od hlavního záměru práce.

Velkou výzvou pro misionáře bylo přizpůsobování se japonské kultuře. Na počátku činnosti se dopouštěli mnoha přečinů proti japonským zvykům, avšak po

prvotním kulturním šoku se začali pomalu dobírat řešení svých potíží, co se otázky působení v Japonsku týče. Museli se adaptovat a celkově pozměnit svůj přístup k vedení misie. Teprve to jim přineslo první úspěchy. Tím hlavním záměrem této práce tedy je otázka adaptace Evropanů, konkrétně jezuitských misionářů, na japonské prostředí. Proto v práci věnuji pozornost výhradně misionářům. Proces přijímání křesťanství (konvertování či jen tolerování), západní kultury a vzdělanosti ze strany Japonců, stejně jako obchodní aktivity, jsem obsáhla jen v minimální míře nutné pro popis vlivu misionářů nebo ozřejmení fungování misie.

Největšího pokroku v adaptaci a následně v celkové bilanci konvertitů jezuitský řád dosáhl teprve poté, co do Japonska roku 1579 připlul italský jezuita s funkcí vizitátora, tj. oficiálního zástupce generála jezuitského řádu, Alessandro Valignano (1539–1606), který v Japonsku s přestávkami působil až do roku 1603. Úspěch, jenž byl díky jeho novému způsobu vedení misie zaznamenán, dosáhl takového rozměru, že se nedá přirovnat ani k současné situaci křesťanských církví v Japonsku. Procentuální zastoupení křesťanů v Japonsku totiž bylo na počátku 17. století větší, než je tomu dnes. Činilo bezmála 3 procenta¹ oproti dnešnímu necelému jednomu procentu; a to se v současné době křesťané nemusejí obávat persekucí a poprav, jak bylo s různou intenzitou běžné od roku 1587, kdy Tojotomi Hidejoši (1536–1598) vydal první protikřesťanský výnos.

Alessandro Valignano a jeho přístup k japonské misii tvoří tedy hlavní téma práce v rámci již zmíněného záměru. Pokusíme se porozumět způsobu, jakým Valignano jezuitskou misii vedl a jak dokázal dosáhnout takových dobrých výsledků. Zvláště se zaměříme na jeho adaptační politiku a změny, které v návaznosti na ní učinil. Nejprve si ale ozřejmíme na jeho osobní kvality a zkušenosti stručným pohledem na jeho život a kariéru jak v Evropě, tak v Indii a Číně. Rozhodla jsem se navíc uvést problémy, které Valignano musel překonat, než se mohl vydat na cestu do Asie, a které mu přivodili portugalští jezuité. Potíže a spory s Portugalci ho totiž provázeli stále a přímo ovlivňovaly jeho práci. Naší pozornosti tak neujde ani jeho boj v rámci jezuitského řádu ohledně metod, na které ne všichni byli tehdy připraveni. Vysvětlíme si, proč tomu asi tak bylo. A rozhodně nesmíme opomenout ani vliv Portugalců, jezuitů, ba samotného Valignana na vzdělání či vědu, který jsem stručně shrnula v poslední kapitole.

¹ Vypočítáno na základě Farrisova odhadu o počtu obyvatel Japonska 17 milionů (Farris 2006: 5), a počtu konvertitů půl milionu na počátku 17. století.

Práce se kromě tohoto úvodu a finálního závěru sestává z celkem pěti tematických kapitol, ve kterých jsem se v rámci možností snažila dodržovat chronologickou posloupnost. Kapitoly jsem rovněž seřadila podle časového sledu, ačkoliv některé se mohou v určitých bodech časově překrývat, a kromě kratších kapitol 3 a 6 zakončila dílčími závěry, kde jsem stručně shrnula nové poznatky a uvedla případné postřehy. Vše jsem doplnila také odkazy a poznámkovým aparátem s bližšími podrobnostmi.

I na literatuře, ze které jsem čerpala, se částečně odráží zamýšlený záměr této práce, tj. proces adaptace na cizí kulturu, kdy přizpůsobovat se museli hlavně misionáři. Proto se v textu hojně objevují citace samotného Valignana, jehož zápisky a dopisy mi byly bohatým zdrojem informací, ačkoliv jsem nemohla čerpat z textů v originálním znění a musela se spokojit s japonskými překlady. Nejcennější z těchto zápisků byl překlad Valignanovy knihy *Sumario de las Cosas del Japón* (Zápisky o věcech japonských) z roku 1583 pojednávající o zvycích Japonska, náhledu Valignana na japonskou kulturu, žádoucím přístupu k Japoncům a jiných otázkách ohledně japonské misie, kterou do japonštiny pod názvem *Nihon džunsacuki* přeložil Macuda Ki'iči, jenž k překladu připojil zajímavou studii a komentáře. Ostatní zápisky pochází z knižních kompilací zpráv misionářů, rovněž přeložených do japonštiny.

Přínosné byly také Valignanovy biografie napsané předními odborníky v dané problematice, mj. již zmíněným Macudou či Vittoriem Volpim italsky (v práci citován japonský překlad Harady Kazua), a knihy zaměřené na křesťanství v Japonsku v době raného novověku. Čerpala jsem převážně z anglických a japonských knih nebo článků, případně z překladů do japonštiny. Abecedně seřazený seznam citovaných zdrojů uvádím na úplném konci práce.

2. Historické pozadí

Než se pustíme do výkladu o strategiích, úspěších nebo omylech Alessandra Valignana (1539–1606) v jeho japonské misijní činnosti, který je středobodem této práce, je nutné nejprve objasnit, jak se do Japonska dostali první Evropané, jaké zde panovaly podmínky, jak probíhaly první snahy o obrácení Japonců na křesťanství a s jakým kulturním prostředím se museli misionáři vyrovnávat. A vzhledem k tomu, že Valignano v mnoha věcech následoval příkladu Františka Xaverského (1506–1552) a jeho přístup k misi často ještě více zdokonalil, zaměříme se zde i na jeho působení v japonské misii. Neopomeneme ani vliv „tří sjednotitelů Japonska“, kterými byli Oda Nobunaga (1534–1582), Tojotomi Hidejoši (1536–1598) a Tokugawa Iejasu (1543–1616), na misijní činnost.

2.1. Objevení Japonska a situace v zemi

První zprávy o existenci Země vycházejícího slunce, tehdy zvané Cipangu, se do Evropy dostaly v roce 1428, kdy portugalský princ Pedro přivezl do Benátek deník *Il Milione* cestovatele Marca Pola. Šlo ovšem o zprávy velice nepřesné, jelikož sám Marco Polo nikdy Japonsko nenavštívil a veškeré informace o něm nashromáždil při cestě do Číny. Na věrohodné informace o Japonsku si tak musela Evropa počkat ještě více jak 100 let.

Za prvního Evropana, který kdy stanul na japonské půdě, je podle některých zdrojů považován Portugalec² Fernão Mendes Pinto (1510–1583), který v roce 1544 kvůli tajfunu ztroskotal na ostrově Tanegašima (Milton 2003: 12). Ale podle jiných, na sobě nezávislých pramenů byli prvními Evropany portugalsští námořníci Antonio da Mota, Francisco Zeimoto a Antonio Peixoto, kteří ztroskotali na stejném místě. Podle *Teppóki* (Zápisky o mušketách) se tak stalo již 23. září 1543 (Boxer 1974: 24).

O těchto návštěvách bylo podáno mnoho svědectví, avšak první důvěryhodnější zprávu z japonské země napsal kapitán Jorge Álvares a roku 1547 ji v Malacce předal jezuitovi Františku Xaverskému (Boxer 1974: 36). Takto se Japonsko dostalo do hledáčku jak portugalských obchodníků, tak misionářů,

² Prvními Evropany v Japonsku museli být nutně Portugalci z důvodu existence tzv. Smlouvy z Tordesillas uzavřené 7. června 1494 s posvěcením papeže Alexandra VI. (1431–1503). Tato smlouva měla vyřešit spory mezi tehdejšími námořními velmocemi Španělskem a Portugalskem o nově objevená území. Portugalsku „náležela“ země od Kapverd dále na východ.

obzvláště z nově vzniklého jezuitského řádu.³ Portugalští obchodníci v dané oblasti působili již na začátku 15. století. V roce 1510 založili kolonii v indické Goe a o rok později ovládali i přístav Malaka v Malajsii, odkud vyplouvali za obchodem s hedvábím do Číny (Milton 2003: 10). A od roku 1555 začaly portugalské obchodní lodě vozit čínské hedvábí z Macaa i do Japonska, na Kjúšú (Moran 1993: 1).

Portugalci a jezuitští misionáři ale zdaleka netušili, v jakých poměrech se země nachází. Císař, o kterém se logicky domnívali, že je vládcem Japonska, seděl bezmocně v Kjótu. A ani šógunové rodu Ašikaga, kteří fakticky vládli od roku 1333, již od poloviny 16. století nedokázali udržet svou autoritu. Země se navíc od propuknutí válek Ónin v roce 1467 topila v období tzv. *sengoku džidai*, kdy mezi sebou zápasila o moc jednotlivá knížectví.

Oleje do ohně přilévala i mnišská vojska, která se neváhala mísit do bojů. Situace se zklidnila až v roce 1568⁴, kdy Oda Nobunaga vtáhl do Kjóta a na trůn dosadil nového šóguna Jošiakiho, avšak roku 1573 ho sesadil a tím skončila éra vlády šógunů z rodu Ašikaga. Nobunaga zpacifikoval rovněž bojovné mnichy, když v roce 1571 vypálil všechny kláštery sekty Tendai na hoře Hiei a k poslušnosti přinutil i další buddhistické sekty. Oda Nobunaga se tak stal prvním mocným mužem, který svými činy započal cestu ke sjednocení Japonsku a mimoděk přispěl i k prvním větším úspěchům křesťanských misionářů.

2.2. Vztah „tří sjednotitelů“ ke křesťanství

2.2.1. Oda Nobunaga

Poté, co Nobunaga ukončil vládu Ašikagů, vojevůdce z provincie Owari čekalo ještě mnoho tvrdých bojů. Silným protivníkem mu kromě knížat byly i zmíněné buddhistické militantní sekty. Po vypálení hory Hiei zničil ještě bojové oddíly *Ikkó ikki* a chrám Hongandži na hoře Išijama v Ósace patřící k tolik Nobunagou nenáviděné sektě *Džódo šinšú* neboli Pravé sektě Čisté země.⁵ Právě zpupnost a bojovnost buddhistických sekt byla příčinou, proč Nobunaga k buddhismu choval silné antipatie a naopak proč více stranil nově přichozím křesťanům. Dalším

³ Jezuitský řád založil v roce 1534 Ignác z Loyoly (1491–1556). Jako součást katolické církve byl uznán roku 1540 papežem Pavlem III. (1468–1549).

⁴ Tímto rokem v Japonsku začíná krátké období *Azuči-Momojama* nazvané podle sídel dvou sjednotitelů Japonska. Toto období, kdy Oda Nobunaga a následně Tojotomi Hidejoši ukončili vleklé boje a sjednotili zemi, je význačné svou zálibou v okázalosti a otevřeností vůči světu.

⁵ Pravou sektu Čisté země založil Šinran (1173–1262), žák mnicha Hónena (1133–1212), který založil sektu Čisté země. Později se Šinranova sekta nazývala také jako Sekta Jediného směřování – *Ikkó*.

důvodem k sympatiím byl také vztah mezi misionáři a portugalskými obchodníky. Bez povšimnutí nezůstaly ani střelné zbraně, které Nobunagu vzhledem ke stále přetrvávající mocenské nestabilitě velice zajímaly (Volpi 2008: 9).

Na charakteristice Nobunagy je zajímavé, že jeho přízeň vůči křesťanům a zášť vůči buddhismu neplynula z žádného náboženského přesvědčení. Nobunaga byl světsky založený. Nevěřil v existenci jakéhokoli boha včetně božstev *kami* a je pravda, že ani jezuité neunikli jeho pochybovačným spekulacím (Moran 1993: 76). Absolutně odmítal také jakékoli formy náboženské autority, na což ostatně doplatily sekty Tendai či Džódo šinšú. Svou přízeň misionářům Nobunaga vyjádřil již v roce 1568, kdy přijal vůbec prvního jezuitu, kterým byl Luis Frois.⁶ Pro jezuitu tak nastalo nové, přívětivější období (Macuda 1973: 244). Později se audience u Nobunagy dočkal Cabral a v roce 1581 během své první návštěvy Japonska i Alessandro Valignano (viz 4.1.2).

2.2.2. Tojotomi Hidejoši

Pocit bezpečí plynoucí z Nobunagovy přízně se však rozplynul v červnu roku 1582, kdy byl zavražděn zrádcem Akečim Micuhidem. Tato zrada sice byla potrestána schopným generálem Hidejošim, jenž se ujal vlády po svém pánovi, nechal se roku 1585 jmenovat regentem *kampaku* (tj. regent zletilého císaře) a pokračoval ve sjednocovacím procesu. Jezuité ale byli v nejistotě, jak se nyní Hidejoši ke křesťanům postaví. Na štěstí pro ně měl Hidejoši stejně jako Nobunaga zájem na zahraničním obchodu, a tudíž k nim přistupoval zprvu relativně vlídně, ačkoliv jako buddhista větší sympatie vůči křesťanské víře neprojevoval. Přívětivý byl i vůči křesťanským knížatům, z nichž některá byla jeho přívrženci jako např. snad nejoddanější křesťanský kníže Takajama Ukon (1552–1615), který se dokonce připojil k Hidejošimu, aby ztrestali Nobunagova vraha (Moran 1993: 57).

V době Hidejošiho nástupu k moci byl Valignano právě mimo Japonsko, v Goe, a misii vedl kněz Gaspar Coelho (1530–1590), kterého Valignano vedením pověřil před svým odjezdem a nahradil tak Francisca Cabrala (1529–1609). Coelho se roku 1586 vydal k audienci u Hidejošiho, aby od něj získal oficiální svolení k misijní činnosti, což se mu také povedlo. Udělal ale jednu velkou chybu. Nechal se strhnout regentovou momentální komunikativní náladou a učinil Hidejošimu snad dobře

⁶ Luis Frois (1533–1597) strávil v Japonsku celkem 35 let od roku 1563. Je autorem mnoha spisů a děl o japonské kultuře či historii.

míněný, ač nemístný návrh. Hidejoši se Coelhovi svěřil se svými plány na podmanění Kjúšú, včetně usměrnění tamních rodů Šimazu a Rjúzódži, a dobytí Koreje a Číny, načež Coelho přispěchal s nabídkou vyjednání vojenské pomoci u křesťanských knížat pro tažení na Kjúšú a pro tažení na kontinent přislíbil pomoc portugalských lodí. Hrubě tak porušil Valignanovy striktní rozkazy, aby se jezuité za žádnou cenu nepletli do jiných než náboženských záležitostí (Boxer 1974: 141). Tuto a další Coelhovy chyby pak musel Valignano po návratu do Japonska napravovat (viz 4.2).

Hidejoši by ani nemusel trpět těžkým stihomamem, aby se mu Coelhovo jednání nezdálo podezřelé a navýsost znepokojivé. Pokud by jezuité skutečně měli takovou moc, mohli by ohrozit plány na sjednocení Japonska pod zcela autonomní japonskou vládou. Důsledkem Coelhovy lehkovážnosti tak bylo prohloubení pochybností, které už v Hidejošiho hlavě dávno hlodaly, stejně jako v Nobunagově. Poté, co Hidejoši v květnu roku 1587 úspěšně dokončil vojenské tažení na Kjúšú, se vynořily další pochyby o neškodnosti křesťanství. K Hidejošimu se dostaly zvěsti o boření chrámů a svatyní, které měli na svědomí japonští konvertité, včetně knížat. Navíc v křesťanství spatřoval nebezpečný element víry v jediného Boha; obával se, že by jeho křesťanští vazalové i poddaní mohli nabourat systém japonských hodnot a odmítat tak poslušnost dosavadním autoritám (Volpi 2008: 150).

Jeho obava se potvrdila, když požadoval po Takajamovi Ukonovi, aby se vzdal buď svého léna, nebo křesťanské víry, a Takajama se raději vzdal svých panství (Moran 1993: 66). Podle Valignanových záznamů Hidejoši už nikdy nikoho před takovou volbu nepostavil, ale i tak byl velice rozezlený a následně se na Coelhovi domáhal odpovědí na otázky, které ho proti cizincům popouzely. Ten se ho snažil přesvědčit o bezvýznamnosti a neškodnosti jezuitů, avšak Hidejošiho rozhodnutí nezvrátil a jeho odpovědí byl 25. července 1587 první protikřesťanský edikt, který nakazoval cizincům opustit Japonsko, následovaný dalšími protikřesťanskými vyhláškami. Edikt ovšem nebyl z důvodu obav o poškození zahraničního obchodu vyžadován a jezuité v zemi zůstávali i nadále, avšak ochuzeni o přízeň vládce. U Hidejošiho se navíc postupně začaly objevovat paranoidní stavy a jeho podezřívavost vůči křesťanům se vystupňovala. V roce 1597 se dokonce objevil první případ poprav křesťanů.

2.2.3. Tokugawa Iejasu

Psychicky labilního tyranského vládce po smrti roku 1598 vystřídal rozvážný a trpělivý Tokugawa Iejasu, který svou pozici upevnil po bitvě u Sekigahary v roce 1600 a založil novou dynastii šógunů. Byl oddaným buddhistou, ale proti šíření křesťanství se zpočátku nijak nestavěl. A jak dosvědčují Valignanovy zápisky, dokonce prohlásil, že každý má právo zvolit si svou víru, třeba i křesťanství. Později dal navíc k misionářským aktivitám písemný souhlas a formálně zrušil Hidejošiho protikřesťanské výnosy. Dále do správy města Nagasaki – srdce obchodu a misie –, které nějaký čas spravovali jezuité (viz 4.1.4) a které jim Hidejoši během výpravy na Kjúšú odebral, dosadil radu složenou z místních křesťanů. Iejasu měl však vůči misionářům jisté podmínky. Už nesměli obracet na víru knížata a jejich vazaly, ale měli se zaměřit jen na společenské vrstvy pod nimi; konvertité mezi japonskými obchodníky byli obzvlášť vítáni. (Boxer 1974: 180–184).

I pro Iejasua byl totiž na prvním místě obchod, co se týče vztahů s Evropou. Proti jezuitům se ale postavila jeho snaha do Japonska přilákat jiné národy, aby ukončil monopol Portugalců, a tak se jeho podpory dostalo i františkánskému řádu spjatému se Španělskem (Volpi 2008: 174). Tato Iejasuova politika pro podporu různorodého zahraničního obchodu však byla proti Valignanově politice udržení jezuitů jako jediného křesťanského řádu na území Japonska (viz 4.2.1).

Ve výsledku tak pro jezuitu nebyl výhrou ani nástup snad nejtolerantnějšího japonského panovníka. Přítomnost jiných řádů a národů totiž jezuitům značně uškodila, protože doposud Japoncům tvrdili, že náboženství v Evropě je jednotné. Po příjezdu dalších křesťanských řádů tak jejich lži začaly postupně vyplouvat na povrch. Jejich noční můru završil příjezd prvních protestantů, Angličanů a Holanďanů, v roce 1600. Jezuité se snažili docílit toho, aby byli všichni popraveni jako piráti, ale Iejasu toto odmítl se slovy, že „tito cizinci ještě neučili nic, za co by měli být potrestáni“ (Volpi 2008: 249). Iejasu se tak od nich později dozvěděl vše o jezuitech, náboženství a situaci v Evropě bez cenzury, zejména o válkách mezi katolickými a protestantskými zeměmi. A pro svůj výhradní zájem o obchod bez misionářských ambicí se protestantští námořníci nakonec těšili Iejasuově přízni na úkor katolických řádů včetně jezuitů, kteří si svou pozici pracně budovali celých 50 let.

2.3. Počátek jezuitské misijní činnosti

Dne 15. srpna 1549 jistá čínská loď ke kagošimským břehům přivezla prvního jezuitu Františka Xaverského (1506–1552) v doprovodu dalších dvou členů řádu, Cosme de Torrese a Juana Fernandese, aby zde zahájili misionářskou činnost (Xaverský 2005: 103).⁷ Do Japonska Xaverského přilákala již výše zmíněná zpráva o Japonsku kapitána Álvarese, jež v něm vzbudila optimistické vyhlídky zisku mnoha věřících. Jako tlumočník a zprostředkovatel japonských reálií ho doprovázel jakýsi Jadžiró⁸, kterého potkal o tři roky dříve v Malacce.

Navzdory tomu, že se dokázal naučit portugalsky, nebyl Jadžiró člověk řádně vzdělaný v čínských znacích a ani v náboženství, což v budoucnu přineslo jen problémy z nedorozumění. Moc toho nevěděl ani o sektě, ke které před odchodem z Japonska patřil, natož aby měl ucelené znalosti o celém náboženském systému své domoviny. Například jezuitům tvrdil, že Japonci věří v jednoho osobního boha Dainičiho, stvořitele světa, který trestá zlé a odměňuje dobré (Elison 1991: 32). Nelze se pak divit, že si jezuité Jadžiróova Dainičiho ztotožnili se svým Bohem. Pokud si tak Xaverský o šíření křesťanství v Japonsku dělal přehnané naděje, jistý podíl na tom měl i Jadžiró. Japonsko mu popsal jako zemi dosti podobnou zemím evropským a vyjádřil se v tom smyslu, že obrátit Japonce na křesťanství se jistě jednou podaří (Volpi 2008: 185).

Misionářská činnost tak byla zpočátku poznamenána tím, že Japonci nepochopili křesťanství jako nové náboženství. Domnívali se, že jim jezuité předkládají jen další z mnoha směrů buddhismu, a tak křesťanům vycházeli přátelsky vstříc i buddhističtí mniši, jejich pozdější zavilí nepřátelé. Jádrem problému ovšem tkvělo ve výkladu. Xaverský se na základě Jadžiróova vyprávění rozhodl křesťanského boha překládat jménem Dainiči, protože doufal, že tak učiní křesťanství Japoncům srozumitelnější. Mohlo tomu snad tak být, kdyby v japonském náboženství nějaký jediný osobní Bůh vůbec existoval. Když skutečnost nakonec vyšla najevo, Xaverský začal trvat na tom, aby se pro slovo Bůh používalo původní latinské označení Deus.⁹

⁷ Vzhledem k tehdejší situaci na moři, tj. řádění japonských pirátů *wakó*, byly zpočátku portugalské lodě doprovázeny čínskými korzáry. Právě na takovéto pirátské lodi se Xaverský dopravil do Japonska. A nedoprovázel ho nikdo jiný než další *wakó* jménem Jadžiró (Elisonas 1991: 303).

⁸ Lze se ale setkat i s jinou variantou přepisu jeho jména, a to Adžirô. Byl to rodák z knížectví Sacuma a příslušel k buddhistické sektě Šingon. Po křtu v Goe přijal jméno Paolo de Santa Fê.

⁹ Xaverský si byl dobře vědom toho, že Jadžiró není vzdělaný. Avšak v dané chvíli neměl k dispozici nikoho lepšího, kdo by ho mohl do Japonska doprovodit. Když pak po nějakém čase zjistil, jak se věci mají, snažil se uvést vše na pravou míru a spolu s bratry řádu zrazoval od víry v Dainičiho, čímž si proti

První vlašťovka úspěchu se objevila s povolením knížete Sacumy, kterým byl Šimazu Takahisa (1514–1571), provozovat na jeho panství misijní činnost. Avšak toto zakázal hned poté, co vyšel najevo antagonismus vůči buddhismu a kýžená obchodní loď místo do jeho knížectví dorazila do Hirada, kam se posléze odebral i Xaverský (Miki 1964: 381). Tomu se nakonec podařilo získat přízeň u knížat Macuury Takanobua (Hirado), Óčiho Jošitaky (Jamaguči) a Ótomoa Jošišigeho (Bungo). Avšak pro budoucnost jezuitů má větší význam jen Ótomo Jošišige, známý též jako Ótomo Sórin (1530–1587).

Nelze si nevšimnout, že úspěchy jezuitů, ať už Xaverského nebo jeho následovníků, byly závislé na příjezdu portugalských obchodních lodí. Vidina obchodu a následného rozmachu daného panství byla většinou tím důvodem, proč si knížata na svá léna jezuity zvala, nebo jim dokonce povolila šířit víru. Příklad Šimazua Takahisy je jasným důkazem. Pokud se v určitém panství nedařil obchod s Portugalci, nedařilo se tam ani křesťanství. A sám Xaverský Japonce v přesvědčení o provázanosti jezuitské misijní a portugalské obchodní činnosti utvrdil svými přesuny z místa na místo podle toho, kde zrovna zakotvila poslední loď z Macaa (Elisonas 1991: 315).

Jezuitský řád, a žádný křesťanský řád vůbec, by se správně neměl plést do světských záležitostí jako obchod. Ale v případě Japonska byl tento ideál až hrubě porušován. Je ovšem pravda, že finanční situace jezuitské misie si vyžádala mnoho výjimek, včetně porušení zákazu o zapojení do obchodu, k čemuž došlo v době Valignanova působení (viz 4.1.1). Důkaz o takovéto pružnosti jezuitského řádu, zapříčiněné nejspíše relativně velkou racionalitou, kterou řád v porovnání s ostatními řády vykazoval, lze najít ve Valignanově knize *Sumario de las Cosas del Japón*. Tam si stěžuje na fakt, že portugalští obchodníci už s misionáři nespolupracují tak jako dříve (za časů Xaverského) a sledují spíše své vlastní zájmy, než aby jednali také v zájmu misie a přístav volili po dohodě s jejím představeným (Boxer 1974: 97).

Úspěch či neúspěch částečně závisel i na míře přizpůsobení se japonské kultuře. Xaverský se o důležitosti prokázání jistého respektu nejen vůči místním zvykům, ale i náboženství poučil ze své chyby během své mise v Indii, kterou započal v roce 1542, kdy patřičně nedocenil hinduismus (Duignan 1958: 726). Snad díky jeho zkušenosti

sobě popudil buddhistické mnichy. Tato zkušenost ale Xaverského přiměla k tomu, aby pro role průvodců a tlumočnicků hledal pouze vzdělané osoby (Elison 1991: 32).

jezuité brzy pochopili skutečnost, že se svým vlastním pohledem na ctnosti vycházející z křesťanské nauky, které spočívaly v prostotě až chudobě, v Japonsku nepochodí a uznali za nutné přizpůsobit se japonskému stylu. Jedině čisté ošacení a zajímavé dary je mohly dostat do blízkosti japonských knížat *daimjó*, jejichž podporu pro šíření křesťanství nutně potřebovali.

2.4. Střet odlišných kultur

O japonské etiketě a zvyklostech mohla první jezuity poučit jen vlastní zkušenost. Když Xaverský usiloval o audienci u knížete Óučiho Jošitaky (1507–1551), protože chtěl získat jeho svolení k misijní činnosti v jeho panství, byl odmítnut. Dostavil se totiž, podle křesťanského ideálu, oblečen do ošuntělého oděvu a nepřinesl knížeti ani žádné dary. Přijetí u Óučiho dosáhl až při svém druhém pokusu v roce 1551, kdy se oblékl do elegantních šatů a přinesl s sebou exotické dary (Elison 1991: 35). Tak dosáhl i svého cíle a přesvědčil Jošitaku, aby na svém panství povolil misijní činnost. Do budoucna však japonský zvyk výměny darů pro jezuity s rostoucí agendou znamenal značné finanční zatížení.

Jezuité ovšem na odlišnosti evropské a japonské kultury naráželi na každém kroku a nebylo pro ně zrovna nejlehčí se s nimi vypořádávat. Stručně a jasně to vystihl Valignano, když prohlásil, že „u Japonců je všechno přesně naopak než u nás v Evropě“ (Xaverský 2005: 113). Velice je také mátko, že Japonci své pravé city před druhými skrývají. Podle portugalského tlumočnicka Rodriguese¹⁰ mají dokonce tři srdce. Jedno srdce dostupné všem, které ale mluví mnoho nepravd. Druhé, které mohou vidět jen nejbližší přátelé a rodina, odrážející myšlenky. A třetí srdce obsahující nejhlubší pohnutky není dostupné nikomu (Volpi 2008: 202).

Trnem v oku všech misionářů byly i jisté společenské nedostatky, které byly v rozporu s křesťanskou morálkou. Šlo o naprostou samozřejmost rozvodů a pojímání konkubín ve vyšších vrstvách nebo o prodávání dcer do nevěstinců a zabíjení novorozenců v chudých rolnických rodinách. Dále to byla skutečnost, že v tehdejší společnosti měl pán neomezenou moc nad rodinou či vazaly. Mohl tak rozhodovat o životě nebo smrti každého člena, což protiřečilo Bohu jako jediné autoritě, které by se

¹⁰ João Rodrigues (1561–1634) pocházející z Portugalska byl jezuitským misionářem v Japonsku od roku 1577 do roku 1610, kdy byl ze země vykázán. Nad ostatními jezuity vynikal svou znalostí japonštiny, což zhodnotil tlumočnickou činností a mnoha díly pojednávajícími o japonské gramatice. Podílel se také na organizaci obchodu s hedvábím a dokázal si získat přízeň jak u Hidejošiho, tak u Iejasua (Cooper 1974: 9).

člověk měl zodpovídat. Tento rys křesťanství se ale od japonského dobového společenského uspořádání lišil natolik, že nakonec přispěl k jeho pádu.

V mnoha věcech si ale jezuité japonského národa velice cenili. Již Xaverský ve svých dopisech do Evropy vyzdvihoval jejich osobní kvalitu a snad kromě Cabrala, který vedl japonskou misii v letech 1570 až 1581, nebylo jediného představeného misie či kněze, který by japonskou kulturu alespoň částečně nedocenil. Čeho si Xaverský na Japoncích velice vážil, byl jejich smysl pro čest, zdvořilost a náboženské založení. Zvláště pro něj byla důležitá jejich učenlivost a zvědavost, od čehož si sliboval značné ulehčení v šíření víry (Xaverský 2005: 120).

Misionáři vůbec byli překvapeni úrovní kultury, jakou zde našli, a Japonsko uznávali jako zemi s nejvyspělejší kulturou ze všech nově objevených koutů světa. Japonci se ale na cizince s takovým respektem nedívali. Svou kulturu jasně považovali za vyšší, a zvláště v porovnání s kulturou, jejíž příslušníci nedodržují řádnou osobní hygienu nebo jedí zvířata, navíc rukama. Proto si návštěvníci z Evropy vysloužili označení *nambandžin*, „jižní barbaři“. Jezuitům tak pro úspěch jejich mise nezbývalo nic jiného, než se začít přizpůsobovat. Snahy o splynutí s japonskou kulturou se dají vyzorovat již u Xaverského, který si byl vědom i potřeby zvládnutí japonštiny. S důsledně propracovaným plánem na adaptaci přišel ale až Alessandro Valignano.

2.5. Dílčí závěr

Všude, kam vkročila noha evropského obchodníka, se zanedlouho ocitli i křesťanští misionáři. Není však pravda, že by si konkurovali. V Japonsku tak působil náboženský a obchodní evropský živel zároveň. Křesťanská misie byla ostatně na obchodních lodích značně závislá¹¹, a to nejen z důvodu financování vlastní činnosti, ale i z důvodu stimulačního, jelikož pro knížata *daimjó* nebylo nic lákavějšího, než pohled na portugalskou obchodní loď kotvící v jejich přístavu. Ta neváhala tolerovat nebo dokonce podporovat přítomnost jezuitů, která sice pro jejich záměry nezbytně nutná nebyla, ale toho si zatím nebyla vědoma. Zajímaly je taktéž střelné zbraně¹² a jejich dovoz; nešlo však o dlouhodobý trend. Zájem o obchod s evropskými zbraněmi

¹¹ Na druhou stranu obchodníci hojně využívali tlumočnické služby jezuitů, čímž si při obchodování v Japonsku značně ulehčovali.

¹² Střelné zbraně v boji poprvé použil Nobunaga roku 1575 v bitvě u Nagašima proti rodu Takeda. Nasazeno bylo 3000 střelců nastoupených ve dvou řadách. Když první řada vypálila svoji salvu, ihned nastoupila řada druhá, zatímco ostatní si nabíjeli pušky na další palbu (Volpi 2008: 32).

opadl poté, co se Japonci naučili vyrábět vlastní pušky, což dokázali do jednoho roku od té doby, co se s nimi roku 1543 seznámili. (Boxer 1974: 96).

Z hlediska mezinárodních vztahů byl příjezd Portugalců pro zvědavé, novým věcem otevřené Japonce jistě velkou událostí. Dosavadní styky se zahraničím byly omezeny jen na kontakty s nejbližšími asijskými sousedy a nyní k nim začali přijíždět cizinci až z druhého konce světa. A přivezli s sebou nové náboženství, novou kulturu, nové myšlenky či nauky, a dosud neznámé střelné zbraně a příležitosti k obchodu nejen s nimi, ale i s hedvábím z Číny. Pro obě strany to znamenalo značné problémy při překonávání rozdílů a mj. si vynutilo změnu v přístupu ze strany evropských misionářů.

Co se týče podmínek pro misii od příchodu Xaverského po definitivní odchod Valignana z Japonska, dospějeme k závěru, že tato doba se blížila vrcholu nestability. Podmínky pro fungování misie se do nástupu Iejasua zásadně změnily. V době sjednocování země byla pro jezuity nejdůležitější knížata, od kterých získávali povolení k činnosti. Po definitivním sjednocení země se však museli se svými záležitostmi obracet výhradně na šóguna, u kterého ovšem postupně ztráceli vliv. Tato změna se projevovala už během sjednocování, kdy Nobunaga a posléze Hidejoši sílili s tím, jak si podmaňovali jednotlivá území. Vystala tak potřeba obezřetně jednat s japonskými „králi“, které jezuité na začátku své činnosti hledali.

Tohoto úkolu se zhostilo mnoho významných jezuitů od tlumočnicků Froise či Rodriguese, představených Otců japonské misie Cabrala nebo Coelha a nad všemi stojícího vizitátora Valignana. Ten sice nebyl poctěn audiencí u Iejasua, ale přispěl ke zlepšení situace pro jezuity po audienci u Nobunagy i Hidejošiho, jak si ještě ukážeme v kapitole 4. Na dobrých výsledcích slyšení má velký podíl i zájem o rozvoj zahraničního obchodu a západní vymoženosti, které „sjednotitelé“ dostávali darem při přijímání zahraničních návštěv. Stejně tak je lákaly znalosti Evropanů. O jaké konkrétní artikly a poznatky cizinci Japonce obohatili, si vysvětlíme v poslední kapitole.

3. Alessandro Valignano a jeho cesta na Východ

Jisté změny v přístupu ke křesťanským misiím však byly uskutečněny dříve a v jiných zemích. Protože, ač se japonské a evropské zvyky lišily jako černá a bílá, Japonsko nebylo jedinou zemí, která se od Evropy tak kulturně odlišovala, kde jezuité působili. V Asii se jednalo hlavně o Indii a Čínu. Tím, kdo si nutnou nápravu v přístupu uvědomil a začal pracovat na nápravě, byl italský jezuita Alessandro Valignano (1539–1606), který ve funkci vizitátora postupně navštěvoval všechny asijské země s jezuitskými misiemi, až se nakonec dostal i do Japonska. V této kapitole se tedy budeme věnovat Valignanovu životu „před Japonskem“, abychom předem poznali jeho kvality a schopnosti.

3.1. Přípravy na cestu do Asie

Muž, jenž se měl později stát revolučním jezuitou, se narodil 15. února 1539 v Neapolském království, té doby právě pod nadvládou Španělů, do urozené rodiny Jeana Batisty Valignana. Dostalo se mu tak patřičného vzdělání. Studium práv na univerzitě v Padově dokončil v roce 1557, ale za 4 roky se vrátil, aby pokračoval v dalším studiu. Jedna událost po návratu na univerzitu mu však zanechala na jeho štítu krvavou skvrnu, když po ostré diskuzi pořezal jednu ženu na obličej, za což byl odsouzen a vsazen do žaláře. Propuštěn byl až téměř po dvou letech v roce 1564 na přímlovu kardinála Borromea a po zaplacení kauce a odškodného.

Snad při výkonu trestu dostatečně zpytoval své svědomí, ale po propuštění z vězení nabral jeho život nový směr. V roce 1566 vstoupil do noviciátu jezuitského řádu a nadále se věnoval studiu, tentokrát astronomie a fyziky. Poté, co byl roku 1570 vysvěcen na kněze, získal vzdělání ještě v oblasti teologie a filozofie na *Collegio Romano*. Nevyzpytatelnou cestou, jak se sluší na očekávaného mesiáše asijské misie, se již rok po svém vysvěcení dostal na místo, byť dočasné, učitele noviců v Římském noviciátu, kde objevil osobu budoucího významného misionáře v Číně, kterým byl Matteo Ricci (1552–1610), (Macuda 1992a: 15).

Jeho osud ovlivnily i příručky a zprávy Františka Xaverského, které posílal z Japonska a které u Valignana, ale i dalších členů řádu, vzbudily touhu jet šířit víru do Asie. S cílem uskutečnit své misionářské záměry Valignano v únoru roku 1573 podal žádost o vyslání do Indie. Je překvapující, že jeho žádost byla vyřízena ještě

toho roku, během pár měsíců, zatímco například kněz Organtino Gneccchi-Soldi¹³ musel čekat na vyslání celých 9 let (Volpi 2003: 72). Valignano se tak z pověření nejvyššího představeného jezuitského řádu Everarda Mercuriana (1514–1580) stal vizitátorem a správcem misí oblasti celé Východní Indie s centrem v Goe, která zahrnovala obrovské území od Etiopie přes Daman či Moluky až po Japonsko (Valignano 2005: 28).

Valignano se však původně o funkci vizitátora vůbec neucházel. Do Asie se chtěl vydat jako obyčejný misionář. Proto se po této překvapivé zprávě nejprve pokusil funkci zbavit s odůvodněním, že pro ni nemá potřebné schopnosti. Generál řádu byl ale o jeho kvalitách přesvědčen a nenechal ho z nově nabytého postu odstoupit (Volpi 2008: 73). Valignano se tedy začal připravovat na cestu na Dálný východ. Nejprve bylo nutné najít hlavně schopné misionáře a další členy výpravy, které se 16. října 1573 vydal hledat do Španělska.

Tam se mu podařilo shromáždit 24 jezuitů; s ostatním pomocným personálem však jeho vybraná skupina lidí čítala 41 členů, což se ani trochu nelíbilo Portugalcům jak z důvodu finančního, tak z důvodu národnostního složení. Po příjezdu do Lisabonu, odkud měl Valignano do Asie vyplout, ho pak Portugalci se všemi nesrovnalostmi konfrontovali. A vadilo jim toho mnoho – sama o sobě početná, a tudíž nákladná výprava, navíc převážně španělského složení s Italem v čele, který je moc mladý (34 let) a ještě ke všemu nemá ani čistý „trestní rejstřík“ (Volpi 2008: 75).

Portugalští jezuité Valignana osočovali z toho, že chová přehnané sympatie ke Španělům a že na svrchovaném území Portugalska nebude správně hájit jejich zájmy. Toto však Valignano tvrdě odmítl. Dalším problémem byl také rozkol ve vedení samotného jezuitského řádu. Ten byl rozdělen na radikální křídlo, které zastávali Portugalci prosazující tvrdý řád a tresty, a proto viděli velký problém v hříších Valignanova mládí, a na křídlo umírněné, ke kterému měl zase blíž Valignano. Největší podpory v Portugalsku se Valignano paradoxně dočkal od jeho krále Sebastiana. Ten výpravě dokonce poskytl nezanedbatelný finanční příspěvek (Macuda 1973: 245).

¹³ Organtino (1533–1609) byl italským jezuitou, který během své japonské mise pobýval hlavně v Kjótu, kde vybudoval kostel a další plánoval postavit v Azuči, kde měl sídlo Nobunaga (Murakami 1943: 370).

3.2. Vizitátor v Indii a Číně

S podporou portugalského krále se tedy Valignano 21. března 1574 vydal do Asie. Ale ani na palubě lodi nezapomínal na svůj úkol a neustával ve shromažďování informací o Japonsku, které se k němu během zastávek po cestě dostávaly v podobě dopisů a které mu měly pomoci v přípravě. I když později zjistil, že mnohé zprávy byly naprosto scestné a přehnaně optimistické, a tudíž mu byly prakticky k ničemu. To ho také přimělo k tomu, aby zjednal nápravu v otázce důvěryhodnosti zpráv a hlášení (viz 4.1.3).

Se zastávkou v Mozambiku se Valignano 9. září 1574 vylodil v indickém přístavu Goa, nejdůležitějším uzlu jezuitských misí v oblasti s kolejí Svatého Pavla, a vlastní činnost vizitátora zahájil v dubnu příštího roku. Procestoval značnou část Indie od Damanu přes Gou a Kočín, což bylo druhé nejdůležitější město jezuitské misie v Indii, až po Cejlon. Ale ke svému zklamání našel všude církev v dezolátním stavu. Také bědoval nad místními otřesnými podmínkami – chudobou a nevzdělaností obyvatel. Nepřítelem mu byla neschopnost lidí přijímat křesťanství jako takové, protože doposud věřili mnoha pověrám a nijak zvlášť se nestarali o posmrtný život. Kromě toho již zde křesťanství konkuroval islám, který sice nebyl rozšířený v Indii natolik jako v malajsijské Malacce, ale i tak jezuitům a Portugalcům ztrpčoval život, protože často docházelo k ozbrojeným střetům mezi muslimy a Portugalci. Tento stav misionářskou činnost značně ztěžoval (Valignano 2005: 38).

Tím problémy ale zdaleka nekončí. Valignano v září roku 1577 odjel do Malaky a v červenci 1578 pokračoval směrem do Macaa, kde musel řešit ne otázku šíření křesťanství v Číně, ale otázku povolení vstupu na čínské území vůbec. Portugalští obchodníci si pro své zájmy sice dokázali vymoci povolení obchodovat a pobývat v Macau, ale dále do vnitrozemí se cizinci nedostali. I jezuité si dlouho lámali hlavu, jak by od čínských autorit mohli získat povolení k překročení hranic, ba k dlouhodobému pobytu a misijní činnosti; a od té si jezuité hodně slibovali. Valignano sám uznával Čínu jako „zemi učenců a její lid jako nadaný a inklinující ke studiu“ (Valignano 2005: 160). Z čehož se dá usuzovat, že právě proto od Číňanů očekávali i kladný přístup k víře a doufali v možné pokřesťanštění země.

Nejdříve by se ale Čína musela misionářům otevřít. S nápadem, jak toho docílit, přišel až Valignano. Šlo jednoduše o návrh, aby se jezuité začali učit čínsky a ctili místní zvyky a tradice. Právě díky realizaci tohoto nápadu se nakonec jezuité do Číny

dostali, ačkoliv to trvalo značně dlouho. Jezuité v Macau působili již od roku 1565, ale první misionáři byli do země vpuštěni až v roce 1582, kdy se na Valignanovo doporučení vedení čínské misie chopil jeho žák Matteo Ricci, který mohl následovat vzor svého učitele, jenž právě převratným způsobem měnil tvář japonské misie (Volpi 2008: 236).

4. Vizitátorem v Japonsku

Valignano v Japonsku strávil značnou část svého celkového pobytu v Asii a pokračoval zde ve svých inovátorských metodách vedení misionářské činnosti, které započal již v Indii a Číně. Než se však budeme věnovat Valignanovu přístupu k japonské kultuře a jeho metodám, tak si v této kapitole nejdříve rozebereme jednotlivé etapy Valignanova působení v Japonsku a jeho řešení nejpalčivějších problémů misie, jako byly např. finance. Největší prostor je věnován první návštěvě Japonska čistě z toho důvodu, že v této době bylo započato nejvíce reforem.

4.1. První návštěva (1579–1582)

Svoji první návštěvu Japonska Alessandro Valignano zahájil v době, kdy se křesťanství na japonském souostroví relativně dařilo, a sám svou činností započal období jeho největšího rozkvětu. Podle Kawamurovy periodizace „křesťanského století v Japonsku“ se jednalo o období mezi léty 1570 a 1579, kdy v Japonsku působil představený misie Francisco Cabral (1529–1609) a kněz Organtino, a o „období Valignanovo“ mezi léty 1580 až 1587, kdy byl vydán první protikřesťanský edikt (Kawamura 2003: 84–87).

Valignano dorazil 25. července 1579 do přístavu Kučinocu v knížectví Arima, ačkoliv již od roku 1571 bylo hlavním přístavem pro portugalské lodě město Nagasaki. V té době bylo ale ohrožováno rodem Fukabori (Macuda 1992a: 51). Údaje o počtu křesťanů v celém Japonsku v roce Valignanova příjezdu se podle různých zdrojů liší, ale odhady se pohybují mezi 100 až 150 tisíci. Přesto však vizitátor nebyl spokojen, a to se způsobem, jakým se doposud křesťanství v Japonsku šířilo. Zejména byl zklamán samotným přístupem mnoha misionářů v čele s Cabralem k Japoncům a jejich kultuře a vzájemným neporozuměním vůbec (Volpi 2008: 116). V budoucnu ho tak čekalo mnoho práce na změně přístupu k japonským tradicím a s tím spojené reorganizaci japonské jezuitské misie (viz 5.3.2).

Kvůli neustálým válkám, které misii ohrožovali, se však v první řadě muselo rozhodnout dilema o směřování misionářské činnosti. Jezuité se domnívali, že potřebnou stabilitu řádu a bezpečnost již konvertovaných Japonců by mohlo podpořit širší rozšíření křesťanství. Dostáli by tak i svému primárnímu cíli spasit co nejvíce duší. Na druhé straně by k tomu bylo samozřejmě zapotřebí dostatečného množství misionářů, kteří ale k dispozici nebyli. Jezuité se proto obávali poklesu kvality či

odpadnutí od víry u stávajících konvertitů, pokud by se jim misionáři nemohli dostatečně věnovat. Jezuité se však nakonec rozhodli zaměřit se na získávání nových věřících i přes nedostatek sil (Elison 1991: 63). Evorský arcibiskup Braganza se sice tázal, zda japonská misie nepotřebuje více misionářů, ale Valignano mu roku 1580 odepsal, že vyslání většího počtu misionářů by zatím nebylo vhodné. Jako důvod uvedl obrovské rozdíly mezi evropskou a japonskou kulturou, kvůli kterým není možné v Japonsku působit stejným způsobem, jak jsou misionáři obvykle zvyklí. Proto je nejprve třeba ony kulturní rozdíly překonat a pokud možno se přizpůsobit, což pro Evropany byla zcela nová myšlenka. Neméně pádným argumentem byly i finanční náklady na větší počet misionářů (Macuda 1992b: 269–273).

4.1.1. Finanční zajištění japonské misie

Problémy financování aktivit jezuitského řádu na Dálném východě bylo nutné řešit neustále. Budování seminářů (viz 4.1.2) a dalších institucí, samotná misionářská činnost, cesty, a v případě Japonska nezbytné dary šlechticům, představovaly obrovské náklady. Ale ty nebylo možno dostatečně pokrýt penězi posílanými z Evropy, také kvůli velké časové prodlevě a častým ztrátám lodí. Možnost vybírat peníze od věřících byla v Japonsku taktéž vyloučena, protože církve v Japonsku neměla žádné kořeny, a tudíž žádné oprávnění vyžadovat od obyvatel stále platby. Japonsko stejně bylo chudou zemí s chudými obyvateli, takže jezuité by těžko mohli očekávat dostatečné příjmy, a to ani od křesťanské šlechty, která rovněž nedisponovala žádným závratným bohatstvím.

Jezuité se tak byli nuceni postavit proti církevním zákonům o vyloučení náboženských institucí z obchodu, aby umožnili chod japonské misie. Valignano proto od papeže získal výjimku a roku 1578 uzavřel v Macau smlouvu o podílu na portugalském obchodu, který spočíval v dovozu čínského hedvábí do Japonska.¹⁴ Na základě této smlouvy mohli jezuité obchodovat s 50 pikuly¹⁵ ročně, případně s dalšími 40 až 50 pikuly z přebytků, které mohli od Portugalců odkoupit přímo v Japonsku navíc k oněm 50 pikulům nakoupeným již v Číně (Cooper 1972: 428). Z celkového objemu obchodu s 1600 pikuly se ale jednalo o malý zlomek, který na pokrytí nákladů misie nestačil, a proto zde vždy existovalo nebezpečí nedostatku financí v případě

¹⁴ Obchod Portugalců ve větší míře opravdu spočíval pouze v dopravě čínského hedvábí do Japonska a japonského stříbra do Číny. Kvůli problémům s japonskými piráty *wakó* čínská dynastie Ming přímý obchod Číny s Japonskem zakazovala, a tak vzniklou mezeru v tomto obchodním řetězu pohotově vyplnili Portugalci.

¹⁵ Pikul je tradiční jávská váhová jednotka. Jeden pikul představuje váhu cca 60,5 kg.

zpoždění nebo ztrátě lodi vezoucí peníze z Evropy. Roční náklady na provoz japonské misie kolem roku 1580 činily zhruba 12 tisíc dukátů, přičemž z obchodu s hedvábím jezuité získali v průměru pouze kolem 2 tisíc dukátů.¹⁶ Z tohoto důvodu Valignano od papeže získal další povolení k poskytování půjček, ze kterých měli zisk z 10procentních úroků (Boxer 1974: 203).

Obchodní aktivita jezuitů se neustále potýkala s kritikou, ale Valignano byl pro zachování chodu japonské misie nucen tuto kritiku ignorovat a nějakou dobu porušoval i dočasný zákaz krále a papeže, protože jak sám prohlašoval: „Opuštění obchodu s hedvábím by znamenalo zároveň opuštění japonské misie.“ Finanční situace jezuitského řádu se však s postupem času dále horšila. Od roku 1597 do Japonska nedorazila dokonce žádná dotace ani z Říma, ani z Lisabonu. Tato krizová situace Valignana přiměla k porušení obchodní smlouvy s Macaem a zároveň ho donutila více se zapojit do světského byznysu a, jak konstatoval historik Boxer, investovat tajně zlato v Indii (Boxer 1974: 117–121).

4.1.2. Budování vzdělávacích institucí a nové struktury misie

Další z cest, jak zajistit japonské misií lepší přístup k finančním zdrojům, bylo pozměnit strukturu jezuitské správní oblasti v Asii. Proto se Valignano snažil oblast Japonska oddělit od jednotné správní oblasti Indie, čímž by se usnadnil tok peněz do Japonska. Toho se mu podařilo dosáhnout v roce 1581 během jezuitské konference v Nagasaki.¹⁷ Restrukturalizaci nechal projít rovněž japonskou misií. Tu rozdělil do tří podoblastí, kde plánoval vybudovat semináře a jezuitské koleje, ze kterých mělo každý rok do Říma odcházet hlášení o misijní činnosti. Konkrétně se jednalo centrální oblast Mijako, Šimo (oblast Kjúšú kromě knížectví Bungo) a nakonec oblast Bungo samotná, kterou spravoval prokřesťanský rod Ótomo (Volpi 2008: 180).

Plánované semináře a školy, kde měli být vzděláváni jak Evropané v japonštině a japonských zvycích, tak mladí samurajové v latině či křesťanské nauce, byly zakládány, jak Valignano postupoval ve své vizitátorské obhlídce Japonska.

¹⁶ Údaj bohužel nelze uvést přesně, protože se literatura v této otázce rozchází. Podle Morana měli jezuité z obchodu zisk většinou kolem 1600 dukátů (Moran 1993: 120). Podle Boxera však dosahovali zisku 4 až 5 tisíc dukátů (Boxer 1974: 117). Rozdíl by šlo vysvětlit uvedením pouze hrubého zisku v druhém z pramenů.

¹⁷ Jedná se o první rozsáhlejší jezuitskou konferenci ohledně křesťanské misie v Japonsku (viz 5.3.1). Byly na ní shrnuty a dále projednány záležitosti z předešlých konferencí v Usuki a Azuči. Jednání mělo celkem 20 bodů, např. problém příchodu jiných řádů, politika adaptace, výchova japonských duchovních, studium japonštiny, předání Nagasaki jezuitům nebo vyslání japonské delegace do Říma (Macuda 1992a: 126–128).

Z Kučinocu se v září 1580 přesunul nejprve do Funai (dnešní Óita), což bylo hlavní město knížectví Bungo, kde založil jezuitskou kolej Sv. Pavla. Posléze se Valignano odebral do knížectví Arima, kde si rovněž dokázal naklonit místního knížete Arimu Harunobua (1567–1612), a ještě téhož roku se zde začal budovat první seminář. Následující rok se Valignano vydal do Kjóta, kde se setkal s Nobunagou. Audience se uskutečnila 29. března 1581 v Honnódži a členům výpravy, Valignanovi, Froisovi a Organtinovi, se od Nobunagy dostalo vřelého přijetí. Přivítal je dokonce na svém hradu v Azuči, kde byl s Nobunagovým svolením vybudován další seminář.¹⁸ Účelem Valignana bylo zjistit, jak se opravdu Nobunaga staví vůči křesťanské misii v Japonsku a jaká je celková situace v zemi. Na druhou stranu chtěl Nobunagovi blíže představit Evropu, což učinil také skrze dary, mezi kterými se daly najít mapy světa či Japoncům dosud neznáme hodiny. Audience pro jezuity dopadla výborně. Valignano se na Kjúšú vracel se slibem Nobunagovy podpory jezuitskému řádu a s dopisy obsahujícími doporučení misijních aktivit, které pak putovaly do knížectví Bungo a Sacuma (Volpi 2008: 87–99).

Na stavbu plánovaného semináře v knížectví Bungo už ale bohužel nedošlo, protože tamní kníže Ótomo Sórin, který byl velkým zastáncem křesťanství, pomalu ztrácel svou moc (Elison 1991: 64). Jezuité však v Japonsku vybudovali kromě seminářů i zmíněné koleje a domy pro novice, které měly přispět ke splnění dalšího Valignanova plánu, a to výchově japonských duchovních a zdokonalování schopností evropských misionářů. Proto v jezuitských školách probíhalo i studium japonštiny a japonské kultury a etikety.

4.1.3. Zlepšení systému podávání hlášení a zpráv

Když Valignano poprvé vkročil na japonskou půdu, tak ho navzdory pečlivé přípravě založené na pročitání zpráv jeho kolegů a předchůdců čekalo veliké překvapení a zklamání jak ze skutečné situace, tak z klamných zpráv, které z Japonska odcházely. Situaci vykreslovaly daleko optimističtěji, než tomu bylo doopravdy.¹⁹ Proto se rozhodl vylepšit neuspokojivý stav v podávání informací, respektive vybudovat nový systém, který měl zajistit, že se z Japonska nedostane žádná zavádějící zpráva; alespoň ne pod hlavičkou jezuitského řádu.

¹⁸ S otevřením a výběrem studentů Valignanovi pomohl oddaný křesťanský *daimjó* Takajama Ukon. Prvním ředitelem semináře v Azuči se stal kněz Organtino (Moran 1993: 105).

¹⁹ Dopisy, které Valignano před příjezdem do Japonska četl, obsahovaly např. informace o obrácení na křesťanství knížat Arimy a Bunga. Když ale roku 1579 připlul, bylo vše jinak. Kníže Arimy (Arima Jošisada) byl mrtvý a kníže Bunga (Ótomo Sórin) už začínal ztrácet svůj vliv (Moran 1993: 34).

Valignano upozorňoval na to, že není možné, aby oficiální zprávy podával kdokoliv, jelikož vysvětlit uspokojivě a srozumitelně japonské záležitosti není pro rozdílnost kultur nijak jednoduché. Zavedl proto systém výročních zpráv, které sepisoval buď Valignano, představený misie, nebo někdo, kdo k tomu byl uznán jako dostatečně kompetentní. Zprávy byly vytvářeny centrálně za celou japonskou misi a za jejich správnost byl zodpovědný představený misie (Kawamura 1999: 120–123). Kromě Valignana se na sepisování výročních zpráv podíleli např. Gaspar Coelho nebo Luis Frois.

Zprávy pak putovaly do Říma. Trvalo to ale dva roky, než se zásilka dostala do Evropy. A navíc zde vždy hrozilo riziko potopení lodi (tak jezuité i obchodníci ztráceli i své zboží a peníze). Z tohoto důvodu se Valignano rozhodl posílat zprávy vždy minimálně ve třech kopiích a po dvou trasách, po trase Goa-Lisabon a Manila-Sevilla (Moran 1993: 42–45). Je zajímavé, že zprávy, které byly posílány trasou portugalských lodí, byly ve španělštině, a zprávy posílané trasou španělskou byly v portugalštině. Valignano se tak nejspíš snažil zajistit, aby dopisy během jejich cesty do Evropy nemohl nikdo, hlavně nikdo z konkurenčních řádů, přečíst a zneužít informace v nich obsažené.

4.1.4. Předání přístavu Nagasaki do jezuitské správy

Relativně krátce po svém příjezdu do Japonska se musel Valignano zhostit dalšího nelehkého úkolu, a to zvážit a projednat nabídku knížete Ómury Sumitady (1533–1587) na předání přístavu Nagasaki a Mogi do rukou jezuitů. Ómurovy pohnutky k takovéto akci spočívaly v hrozbě, kterou pro něj představoval *daimjó* Rjúzódži Takanobu (1530–1584) z knížectví Hizen. Ómura se domníval, že si Rjúzódži dělá zálusk na jeho prosperující přístav, a kdyby se mu podařilo předat Nagasaki jezuitům, už by ho po něm Rjúzódži nemohl požadovat a vyhrožovat válkou v případě odmítnutí. Nebyl by pak ohrožen ani jeho zisk z portugalského obchodu, a navíc by pevná kontrola Nagasaki jezuity obchody ještě více upevnila. Dále také uvažoval o jezuitském Nagasaki jako o svém útočišti, kam by se mohl uchýlit v případě nebezpečí.

I pro jezuity by ze správy Nagasaki plynulo mnoho výhod. Hlavní výhoda byla téměř shodná se záměrem Ómury – udržet Rjúzódžiho mimo své panství. Pokud by totiž Nagasaki skončilo v jeho rukou, byla by přímo ohrožena místní jezuitská misie, protože Rjúzódži byl odpůrcem křesťanů. Byl by ale potom ohrožen i obchod a tím

pádem jeden ze zdrojů příjmů. Valignano tak došel k závěru, že přijetí daru je výhodné a po poradě s dalšími misionáři mohlo začít konkrétní vyjednávání. Valignano k dohodě o předání přístavu připojil také dodatek, že jezuité mají právo se Nagasaki zříct, kdykoliv to uznají za vhodné. Tím jednání skončilo a smlouva o darování Nagasaki a Mogi jezuitům byla podepsána 9. června 1580.²⁰ Smlouvu dodatečně potvrdil i generál jezuitského řádu, kterým v té době byl Claudio Aquaviva (1543–1615), se kterým se Valignano znal z doby studií v Římě (Pacheco 1970: 312–320).

O této záležitosti se dále podrobněji jednalo na konferencích v Bungu (1580), Azuči (červenec 1581) a nakonec i v Nagasaki (září 1581) a přítomni byli rovněž misionáři Belchior de Figueiredo a Luis de Almeida, kteří stáli u zrodu tohoto aktu (Pacheco 1970: 321). Na vyjednávání byly projednávány ale i změny ve způsobu vedení misie, otázka vzdělávání nebo finance. Stejně jako smělý plán, který Valignano připravil a zrealizoval, a to vyslání mladých japonských šlechticů do Říma a dalších evropských měst (viz 5.2.1). Valignano měl v plánu výpravu doprovodit až do Evropy, a tak 20. února 1582 opustili Japonsko společně. V Goe se však musel se skupinou rozloučit, protože zde na něj čekal Aquavivův příkaz k setrvání a splnění jiných povinností.

4.2. Druhá návštěva (1590–1592)

Do Japonska se Valignano ovšem vrátil opět společně s výpravou v červenci roku 1590 a přivezl s sebou 11 nových misionářů a jednu novinku – evropský tiskařský lis s pohyblivými typy. Doba již ale nebyla tak příznivá, jako před deseti lety. Křesťanská misie se právě nacházela v situaci, kdy byla nucena provozovat svoji činnost nenápadně, protože v roce 1587 Hidejoši vydal již zmíněný protikřesťanský edikt a také jezuitům uzmul práva na Nagasaki a Mogi. Během Valignanovy nepřítomnosti v Japonsku ho zastupoval a funkci místosprávce japonské misie vykonával Gaspar Coelho, který ovšem zásadně pochybil během audience u Hidejošiho a selhal i v řešení krizové situace, která vzešla z jeho vzrůstající nelibosti vůči křesťanům (viz 2.2.2).

Coelho totiž přehnaně reagoval na vydání protikřesťanského ediktu a požádal křesťanská knížata, aby se Hidejošiho rozhodnutí postavila. Dokonce poslal žádost do

²⁰ Originální japonské dokumenty o předání přístavu Nagasaki a Mogi bohužel neexistují. Dodnes se dochoval pouze jejich portugalský překlad (Kawamura 2003: 104).

Manily, Goy i Macaa o vyslání vojenských posil. Posily sice nedorazily, ale dorazily zbraně a po nich Valignano, který se doslova vyjádřil, že „Coelha před trestem zahrání jen smrt“ (Boxer 1974: 149). Coelho by si za své jednání jistě byl trest zasloužil, jenže se nedožil vizitátorova návratu. Zemřel 7. května 1590, kdežto Valignano se do Japonska vrátil až v červenci, a hned jmenoval nového místosprávce Pedra Gomeze.

Také měl plné ruce práce s likvidací Coelhových chyb. Obratem vrátil všechny zbraně a spěšně žádal o audienci u Hidejošiho, která se uskutečnila ale až 3. března 1591. Valignano jako svůj doprovod vzal také čtyři mladé samuraje, kteří se vrátili z cesty po Evropě (viz 5.2.1) a přivezli s sebou mnoho darů. Roli tlumočníka sehrál Rodrigues, který se zrovna v té době těšil Hidejošiho přízni, a dokonce mu byla svěřena funkce zástupce pro dohled nad obchodníky v Nagasaki. Měli štěstí a Hidejoši je přijal dobře naladěm. Valignanovi slíbil, že nebude trvat na výkonu protikřesťanských ediktů, pokud křesťané a japonští konvertité nebudou napadat původní náboženské instituce a budou si hledět pouze své misijní činnosti (Volpi 2008: 159–163). Nicméně jakmile jednou semínko pochybností vzklíčilo, nešlo jeho růst ničím zastavit a Hidejoši i nadále přítomnost misionářů snášel hlavně v zájmu zahraničního obchodu.

Krise však úspěšnou audiencí u Hidejošiho zažehnána nebyla. Proto Valignano uspořádal několik konferencí, nejprve roku 1590 v Šimabaře a největší, generální konferenci roku 1592 v Nagasaki. Hlavním účelem těchto konferencí bylo projednat současný stav pronásledování křesťanů, tj. Hidejošiho dekrety a ničení kostelů či dalších jezuitských zařízení (Macuda 1992a: 147–153).

4.2.1. Boj za jezuitský monopol

Vrasky Valignanovi na čele způsobovaly i ostatní křesťanské řády, které se snažily do Japonska dostat již od 80. let 16. století. A největšími nepřáteli pro jezuity byli zvláště františkáni. Proto se na nejvyšších místech dožadoval, aby byl jezuitům na japonskou misi udělen monopol, což se mu splnilo 28. ledna 1585, kdy papež Řehoř XIII. (1502–1585) tento požadavek uznal. Valignano na podporu své teorie o škodlivosti přítomnosti jiných řádů v Japonsku použil následující argumenty uvedené v knize *Sumario de las cosas del Japon* (viz 1).

Valignano se domníval, že Japonci již měli dost přehršle buddhistických sekt, proti kterým stálo jednotné křesťanství. Ale příchod jiných řádů by tomuto živému

tvrzení jezuitů zasadil ránu a zničil tak základy, na kterých jezuité svou misii postavili; nepočítaje usvědčení ze lži je samotné. Dalším argumentem byly odlišnosti ve způsobu konání misijní činnosti a neznalost japonského prostředí a tradic. Dopouštěly by se tak stejných chyb jako jezuité na samém začátku svého působení v Japonsku. Nutno podotknout, že ostatní řády nebyly ochotné vzdát se v křesťanském světě ctnostné chudoby, a tak by v Japoncích vyvolávali jen odpor. Ze zkušeností z Indie se taktéž obával, že ostatní řády budou proti jezuitům vyvolávat rozbroje a provádět protichůdné akce. To by jen snížilo důvěryhodnost nejen jezuitů, ale všech křesťanů, a mohlo mít za následek úplnou destrukci křesťanské misijní činnosti v Japonsku (Valignano 1973: 59–66).

Papežský zákaz pro ostatní řády však neměl dlouhého trvání. Papež Řehoř XIII. krátce po vydání rozhodnutí zemřel a nahradil ho Sixtus V. (1521–1590), původně františkán, který toto embargo na vstup do Japonska zrušil. Jezuité o svou výlučnost definitivně přišli v roce 1593²¹, kdy do Japonska dorazil františkán Pedro Bautista jakožto vyslanec španělského guvernéra Filipín se třemi dalšími františkány a byl vřele přijat Hidejošim. Bylo jim dokonce povoleno provozovat svou činnost v oblasti Kjóta (Elison 1991: 80). Za Hidejošiho přívětivou tvář se však skrývaly pouze vidiny zpestření obchodu. To františkáni netušili a v deziluzi se zde začali chovat, jako by byli vůbec neopustili Evropu. Jezuité se je ze svých vlastních zkušeností s japonským prostředím snažili poučit a varovat (Moran 1993: 89). Tlumočník Rodrigues je nabádal, aby se mírnili ve své náboženské horlivosti a aby nevěřili Hidejošiho laskavým slovům. Jenže františkáni byli vůči těmto radám hluší a slepí, na což také v roce 1597 doplatili, protože v tomto roce byli upáleni (Cooper 1974: 127).

Je ovšem nutné připomenout, že Hidejoši v té době byl již psychicky labilní a neuvěřitelně podezřívavý, takže křesťané, jak jezuité, tak františkáni, prožívali perné chvíle. Valignano přímo toto dusno neprožil, protože Japonsko opustil už 9. října 1592, kdy se po audienci vydal do Macaa jako Hidejošiho vyslanec. Tam mj. v roce 1594 otevřel jezuitskou kolej, kam jezdili studovat i Japonci. V roce 1595 se ale svého postu vizitátora vzdal v důsledku vleklých sporů s Cabralem (viz 5.4), který v roce 1592, díky Valignanově nominaci, nastoupil do funkce správce Indické oblasti místo Pedra Martinse, jenž se naopak stal prvním biskupem v Japonsku.²² Valignanovou

²¹ První františkán do Japonska dorazil, respektive tam ztroskotal, již v roce 1582. Byl jím Juan Pobre.

²² Martins byl ve skutečnosti druhým biskupem Japonska, ale prvním, který do země opravdu dorazil (roku 1596). Fakticky prvním biskupem byl Sebastião de Morais, který zemřel roku 1588 na cestě do

hlavní pohnutkou bylo držet Cabrala dále od Japonska, ačkoli roku 1595 stejně nad tímto rozhodnutím vyjádřil politování (Moran 1993: 25).

4.3. Třetí návštěva (1598–1603)

Ve stejném roce své rezignace byl Alessandro Valignano jmenován vizitátorem speciálně pro oblast Číny a Japonska a v této funkci se do Japonska 5. srpna 1598 vrátil. Situace v zemi pro křesťany vypadala ještě hůř, než při zahájení jeho druhého pobytu. Proběhla již první poprava a křesťané byli pronásledováni. O moc si neoddechli ani po smrti Hidejošiho (1598), ačkoliv pro ně mohla znamenat osvobození a znovuobnovení plné činnosti. Do cesty se jim totiž postavil správce města Nagasaki Terazawa Hirotaka (1563–1633), kterého Hidejoši pověřil dohledem nad cizinci a který pro svoje vlastní antipatie vůči křesťanství nehodlal misionáře tolerovat. Valignano a další jezuité, včetně studentů ze seminářů, tedy byli nuceni se stáhnout na ostrovy Amakusa. Do Nagasaki se vrátili až v roce 1600 i díky zásahu Iejasua, který Terazawu odvolal z funkce (Moran 1993: 83).

I přes nepřízeň se ale jezuitům stále dařilo získávat nové duše a stavět další kostely či zakládat nové školy. Například ve své roční zprávě z roku 1599 Valignano uvádí, že jen za necelý rok se počet konvertitů rozrostl o 40 tisíc a hodně si sliboval i od nového vedení země, v té době skupiny vládců zastupujících Hidejošiho nástupce, do které patřil i pozdější šógun Tokugawa Iejasu, jež mu písemně vyjádřilo přízeň (Macuda 1988: 118). Valignano také daleko více než předtím zdůrazňoval důležitost přípravy a vzdělávání japonských duchovních, protože z důvodu zachování církve v Japonsku považoval za nutné předat vedení misie Japoncům. První ovoce těchto snah přišlo v roce 1601, kdy byli vysvěceni na kněze dva Japonci, Sebastião Kimura a Luis Niabara, a ve stejném roce byla v Nagasaki dokonce založena škola přímo pro výchovu duchovních – diecézní kněžský seminář. Valignano měl v plánu v Japonsku založit i univerzitu, kde by se mj. vyučovalo právo či filozofie, ale tento plán již nebyl uskutečněn (Volpi 2008: 174).

Přese všechny zdánlivě kladné signály a Valignanovu snahu se jezuitská misie potýkala s problémy a pomalu se blížil její konec. Iejasuova podpora se začala vytrácet hned poté, co byly navázány čistě obchodní kontakty s Holandskem a Anglií. Jezuité měli stále větší potíže s financováním nákladné misie pro ztráty investic i

Japonska, v Mozambiku. Po Martinovi se roku 1598 biskupem stal Luis de Cerqueira a ve funkci vydržel až do roku 1614 (Elison 1991: 410).

škody na majetku způsobené ničením kostelů. A nadále se obávali přílivu misionářů z ostatních řádů. Valignano proto před svým odjezdem z Japonska ve Funai věnoval péči zachování biskupství, od čehož si sliboval, že tuto hrozbu odvrátí. Japonsko 15. ledna roku 1603 opouštěl ještě s nadějí na lepší budoucnost církve v zemi (Volpi 2008: 181). O tři roky později zemřel v Macau a bylo možná dobře, že zemřel ještě dříve, než byla křesťanská misie a početná komunita v Japonsku definitivně zničena.

4.4. Dílčí závěr

Během pobytu v Japonsku byl Valignano zavalen prací. Jako vizitátor byl zodpovědný za budoucnost misie, a musel tudíž řešit takřka vše, co s ní bylo spojeno. Navzdory svému církevnímu poslání se musel zapojit do obchodu a proměnit se tak v investora a bankéře. Inovátorsky se postavil vůči problémům v komunikaci s vrcholnými církevními orgány a neméně se zasadil o lepší organizaci jezuitského řádu v Japonsku nebo o rozvoj vzdělávání. Dá se usuzovat, že v mnohém mu pomohlo i jeho vzdělání, např. právní cítění mohl zapojit při vyjednávání o předání Nagasaki. A svou prozíravost dokazoval při obraně misie před krachem, který podle něj mohli způsobit františkáni a jim podobní či jen zastaralý a nepřizpůsobivý přístup samotných jezuitů.

Od jezuitů bylo pošetilé, že se rozhodli pro lež a tvrdili, že křesťanství je jednotné a nic jako sekty neexistuje. A pokud si mysleli, že se do Japonska nikdy nedostane jiný národ než Portugalci, pravda zůstane zamlčena a Japonsko bude stále pod jejich kontrolou, velice se spletli. S tímto však už Valignano nic dělat nemohl. V zájmu nastavených pravidel hájil kontinuitu misie, ačkoliv sám měl mnoho vlastních argumentů, proč by kromě jezuitů nikdo jiný v Japonsku neměl působit. A kromě jiného se musel potýkat s mnoha problémy zaviněnými jinými misionáři. Bylo by jistě zajímavé vidět, jak by se bývala misie vyvíjela, kdyby se k ní od začátku přistupovalo metodou, jakou vyznával Valignano.

5. Valignanův přístup k japonské misii

V době, kdy Valignano přijel do Japonska vůbec poprvé, zde bylo maximálně 150 tisíc křesťanů, 200 kostelů a 55 jezuitů. Pro jeho předchůdce to byl jistě dobrý výsledek, ale Valignano se svým způsobem vedení misie významně zasadil o jeho překonání. Ke konci své působnosti na přelomu 16. a 17. století se počet konvertitů vyšplhal až k půl milionu lidí, kostelů bylo dvojnásob a počet jezuitů se zvýšil takřka trojnásobně, nepočítaje založené školy. V této kapitole se tedy podíváme, jakou taktikou Valignano vydobyl tento úspěch.

5.1. Setkání s japonskou kulturou

Reakce a dojmy Valignana ohledně japonské kultury a charakteru národa se v podstatě neliší od Xaverského (viz 2.3). Valignano tomuto tématu věnoval také prostor ve své knize *Sumario de las Cosas del Japón* (viz 1), kde vyzdvihoval dobré vychování Japonců, jejich učenlivost a přirozenou inteligenci. Podívoval se nad tím, že dbají čistoty natolik, že i nemajetní lidé dělají vše proto, aby si ji zachovali. A velice oceňoval jejich vztah ke cti a schopnost nedávat najevo okolí zlobu či jiné negativní pocity. Avšak stejně jako misionáři před ním v nich spatřoval téměř totožné nešvary, např. svévolné zabíjení lidí ze strany samurajů pro zkoušku ostří meče, rozvody nebo potraty a zabíjení novorozenců (Valignano 1973: 5–19, 189–193).

Právě díky mnoha kladným vlastnostem, které v Japoncích nacházel, usuzoval, že křesťanství má v Japonsku budoucnost. Nicméně konkrétní důvody, jež ho k optimismu vedly, byly hlavně přemýšlivost a racionalita Japonců a jejich schopnost chápání nejen víry, ale i západní vědy. Dále se jednalo o fakt, že z asijských zemí jedině v Japonsku ke křesťanství konvertovali lidé z vyšších společenských vrstev jako samurajové a knížata, neboť Japonci měli již odedávna v sobě zakořeněný hluboký vztah k náboženství a vůči jeho služebníkům projevovali úctu. Neméně Valignano oceňoval skutečnost, že ve srovnání s ostatními zeměmi je v Japonsku daleko jednodušší jazyk²³, což po jeho úspěšném zvládnutí mělo činnost usnadnit (Valignano 1973: 46–50).

Co se kvality japonských křesťanů týče, Valignano spatřoval podstatné rozdíly mezi oblastí Kjúšú a centrální oblastí Kinai. Nebylo třeba pochybovat o motivech

²³ Myšleno v rámci obecné srozumitelnosti. V japonštině jinak rozdíly podle sociálního zařazení jedince existovaly a komunikace se řídila podle společenského postavení mluvčího a posluchače, což jezuitům činilo při studiu japonštiny velké potíže (Moran 1993: 179).

přijetí a podpory křesťanství panstva z jihu – portugalské lodě a zisk z obchodu. Naopak křesťany z Kinai považoval za velice kvalitní, protože přijímali víru samotnou, bez vidiny obchodu, jelikož do této oblasti stejně žádné obchodní lodě nepřiplouvaly. Přesto Valignano doporučoval věnovat péči právě oblasti Kjúšú pro „sílu a moc spojenou s portugalskými obchodními loděmi“. Později ale začal navrhopvat orientaci spíše na oblast Kinai, protože nakonec došel k závěru, že pokud se podaří konvertovat tuto celou oblast, křesťanství se prosadí daleko snáze i ve zbývajících částech země (Valignano 1973: 72). V knize *Sumario* uvedl odhad (tj. v roce 1583), že obrátit na víru Japonsko kompletně by mohlo trvat kolem 30 let, ale o ničem takovém se už později nezmiňuje. Brzy pochopil, že jeho optimismus byl přehnaný (Moran 1993: 69).

5.2. Strategické využití japonského naturelu

Valignano se rozhodl využít svých poznatků o japonské společnosti, a tak zvolil přístup k šíření křesťanství „od shora dolů“ věrný jejímu hierarchickému uspořádání.²⁴ Myslel si, že pokud by křesťanství přijal vládce země, pak by ho přijali i jeho poddaní (Volpi 2008: 179). Správnost této domněnky potvrzovala zkušenost na úrovni jednotlivých knížectví. Konvertoval-li kníže, následovali ho i jeho vazalové a dále nižší vrstvy, ať už dobrovolně nebo z příkazu knížete. Z tohoto pohledu se tedy vyplatilo opustit klasický model křesťanské rovnosti a věnovat se vyšším vrstvám a investovat do darů nutných k jejich návštěvám. Žádného vládce Japonska se sice na víru obrátit nepodařilo, ale nastavení japonské společnosti se pro jezuity stalo výhodou alespoň na lokální úrovni.

Za jistou výhodu mohl být považován i charakter japonského náboženství. Jezuitům brzy došlo, že Japonci a jejich domácí náboženská tradice *šintó* jsou obdařeni vysokou mírou tolerance vůči ostatním vlivům a že zde značně převažuje forma nad obsahem. Proto se jezuité uvolili přijmout některé z těchto japonských forem, které měly Japoncům ozřejmit význam obřadů a přiblížit jim křesťanskou nauku, ovšem pouze v té míře, která nic křesťanství nevezme ani nepřidá. Ve výsledku tak jezuité z japonského synkretismu nezískali nic, protože včetně Valignana, který byl v mnoha ohledech velice přizpůsobivý, odmítali jakékoliv větší změny v pojetí křesťanství. Valignano dokonce během své poslední návštěvy Japonska začal uvažovat o návratu k podobě křesťanství z jeho raného období, avšak ani tehdy

²⁴ Valignano však nebyl první, kdo si tuto skutečnosti uvědomil. Nutnost následovat zákonitosti japonské společnosti a kultury pochopil již Xaverský a s přístupem šíření křesťanství „od shora“ přišel Cabral.

nepřestával prosazovat, aby se misionáři snažili přizpůsobit kultuře, která není o nic horší než jejich vlastní (Volpi 2008: 176).

5.2.1. Japonští vyslanci

V návaznosti na „aristokratizaci“ japonské misie Valignano přišel s dalším nápadem, jak přispět k rozšiřování křesťanství v Japonsku. Bylo jím vytvoření přímého kontaktu vládnoucích vrstev obou zemí. Proto během své první návštěvy Japonska naplánoval oficiální výpravu urozených japonských křesťanů do Evropy. Cílem této cesty na jedné straně bylo ohromit Japonce velkolepostí katolické Evropy a přimět je, aby přehodnotili svůj pohled na svou zemi jako centrum civilizace. Na straně druhé Valignano chtěl papeži i králi ukázat, čeho jezuité v Japonsku dosáhli, a doufal, že tato prezentace přinese misii větší finanční podporu (Brown 1994: 873).

Čtyři mladí šlechtici z prokřesťanských rodů Ótomo, Arima a Ómura²⁵ vybraní přímo Valignanem vypluli z Japonska roku 1582, za 2 roky dorazili do Lisabonu a v Evropě pobývali až do roku 1587.²⁶ Absolvovali audienci u krále Portugalska, Španělska a také u papeže v Římě a dalších významných osobností. A protože po návratu do Japonska měli své zkušenosti předávat a šířit dál v Japonsku, dávali si jezuité velký pozor, aby nepřišli do styku s ničím, co by vůči nim vznášelo pochybnosti. Všechna místa, která navštívili, a náplň jejich studia v Evropě byla předem pečlivě posouzena (Moran 1993: 8–10).

5.3. Strategie politiky adaptace

Konfrontace s kulturou na takové úrovni, jako je kultura japonská, si od jezuitských misionářů vyžádala zvláštní přístup a nutnost se přizpůsobit. V tomto nejdále ze všech došel Alessandro Valignano, který urgoval své kolegy, aby japonskou kulturu respektovali jako rovnou kulturu evropské a snažili se s ní sžít. Míru přiblížení se japonským podmínkám dohnal na možné maximum reorganizací japonské jezuitské misie, převýchovou misionářů i zahájením systematického studia jazyka. Je ovšem pravda, že k přizpůsobení se domácím podmínkám misionáře vyzývala sama křesťanská knížata. Ótomo Sórin Valignana výslovně varoval, že nekonveční chování

²⁵ Konkrétně se jedná o Mancia Itóa, příbuzného Ótomoa Sórina, Miguela Čidžiwu, Ómurova synovce a zároveň bratrance Arimy Harunobua, Juliana Nakauru a Martina Haru, kteří byli příbuzní Ómury Sumitady.

²⁶ Do Evropy měl mladíky doprovázet i Valignano, ale na rozkaz generála jezuitského řádu, Claudia Aquavivy, zůstal v Goe. Doprovázeli je jezuité Nuno Rodriguez, Diogo de Mesquita, Giorgio Loyola a Lorenzo Mecia.

mnoha misionářů by mohlo ohrozit budoucnost křesťanství v Japonsku (Volpi 2008: 214).

Z tohoto důvodu se Valignano také věnoval intenzivnímu studiu japonských zvyků, které zaznamenal ve svých knihách. Po třech letech strávených v Japonsku napsal knihu *Advertimentos e avisos acerca dos Costumes e katangues de Jappão* pojednávající o důležitosti přizpůsobit se dané zemi a japonské etiketě, která byla určena zejména misionářům. V roce 1583 sestavil zde již mnohokrát citovanou knihu *Sumario de las Cosas del Japón*, která měla za cíl poučit o Japonsku Evropu (Volpi 2008: 20, 100).²⁷

Pro Evropany byla ale úplná adaptace na japonské prostředí velice těžká i přes cílený trénink v seminářích. Proto také Valignano tolik podporoval vstup Japonců do řádu a jejich další vzdělávání, které by umožnilo jejich vysvěcení na kněze a jednou tak mohli japonskou církev převzít. Toto stanovisko však zaujal až později. Z knihy *Sumario* vyplývá, že této možnosti zpočátku moc nevěřil (Valignano 1973: 55).

5.3.1. Generální konference a změny v přístupu

Valignano na cestě za kulturní adaptací a rozšířením počtu věřících často svolával konference. První z nich, na které bylo rozhodnuto o přizpůsobení se japonskému životnímu stylu, se konala roku 1580 v Usuki. Ale nejdůležitější trojice těchto jezuitských sněmů se odehrála v roce 1581 v pořadí Bungo-Usuki, Azuči a Nagasaki, kde byla mj. projednávána i otázka předání přístavu jezuitům (viz 4.1.4). Teprve poté se Valignanovi konečně podařilo změnit způsob vedení misie, který se už konečně mohl řídit podle něj. Doposud měl totiž stále značný vliv představený misie Cabral, který měl na věc zcela rozdílný názor, a proto se Valignano přičinil o jeho rezignaci (viz 5.4).

Nejdůležitější konferencí byla generální konference pořádaná v prosinci roku 1581 v Nagasaki. Měla celkem 20 bodů jednání a značnou část zabíraly i otázky přizpůsobení japonské misie podmínkám a docílení tak větší úspěšnosti, tj. např. vzdělávání Japonců v seminářích, studium jazyka, zlepšení spolupráce mezi Evropany a Japonci, vyslání delegace do Říma, japonská etiketa a podobně. Proces přizpůsobení se ale neprobíhal úplně hladce. Misionáři měli potíže zvyknout si už jen na japonskou stravu. Nic jiného jim ale nezbývalo, protože Valignano byl v tomto

²⁷ Knih o Japonsku a pouček o křesťanství pro Japonce ale napsal více. Seznam jeho děl lze nalézt např. v knize Vittoria Volpiho (Volpi 2008: 341–343).

nekompromisní a striktně zakázal konzumaci vepřového a hovězího masa. Toto bylo povoleno pouze v oblastech, kde se pohybovali portugalští námořníci, tj. Nagasaki a Kučinocu (Macuda 1992a: 127–128).

Přizpůsobit se měli dále v oblékání a ve formách komunikace vzhledem ke společenskému postavení mluvčích. Studium japonštiny se pro misionáře stalo samozřejmostí. Valignano vyžadoval dodržování japonských tradic neustále, jak při jednání s křesťany, tak při setkání s nevěřícími. Důvodem byla snaha vyhnout se potupě a hanbě, která by se na křesťany snesla, kdyby došlo porušení dobrých mravů. Valignano se obával, že by takového jednání Japonce od víry odpuzovalo. A naopak, od důsledného dodržování místních zvyků očekával zvýšení důvěry ze strany Japonců (Volpi 2008: 212).

5.3.2. Reorganizace misie

S revoluční myšlenkou přišel Valignano i ve vztahu k organizaci japonského jezuitského řádu. Ve snaze přiblížit se hierarchizované japonské společnosti rozdělil celou misii do tří kategorií, podle kterých se měla přizpůsobit mluva a jednání mezi jednotlivými členy. Nejvýše stáli kněží, nejprve z řad Evropanů, kteří se těšili celkové autoritě a úctě. Následovala kategorie, do které spadali mniši, řadoví misionáři. I zde měli Evropané početní převahu, avšak již kolem roku 1592 do této skupiny náleželo 60 Japonců. Poslední a tím pádem nejnižší stojící kategorií byli japonští novicové, kteří teprve procházeli přípravou na vstup do jezuitského řádu, a tudíž nepatřili mezi duchovenstvo. Nicméně tím hlavním, co Valignano prosazoval, bylo rovnocenné jednání s Japonci, a z tohoto důvodu i s příslušníky této skupiny bylo jednáno důstojně. Vzhledem k velkému zastoupení členů ze samurajských rodů to také bylo na místě (Volpi 2008: 218).

Důležitost přizpůsobit prostředí samotnou jezuitskou společnost Valignano vznesl již ve své knize o japonské etiketě *Advertimentos* (1581), kde si za předlohu nového uspořádání zvolil sektu zenového buddhismu Rinzai.²⁸ Až takového přiblížení japonské kultury ale vyvolávalo pochybnosti v Římě a Valignano nakonec námitky z nejvyšších míst uznal a od přirovnání k jakékoliv buddhistické sektě v roce 1592 upustil (Moran 1993: 56–57).

²⁸ Sektu Rinzai založil ve 12. století mnich Eisai (1141–1215). Vyznačovala se přísností, čímž se podobala jezuitskému řádu.

5.4. Valignano vs. Cabral

Již zde byly několikrát naznačeny neshody, které panovaly mezi vizitátorem Japonska Alessandrem Valignanem a představeným japonské misie Franciscem Cabralem. Vše plynulo z jejich vzájemné protikladnosti. Pokud Valignano zastával názor, že Evropané by se měli přizpůsobit Japoncům a brát je jako sobě rovné, Cabral naopak trval na tom, že přizpůsobit by se měli Japonci, a to vyšší kultuře, za kterou tu evropskou považoval. Obrovský rozdíl mezi smýšlením obou jezuitů byl nejspíš částečně zapříčiněn také prostředím, ze kterého vzešli. Zatímco Valignano pocházel z uvolněného prostředí renesanční Itálie, Cabral vyrůstal ve vojenské rodině v přísném Portugalsku (Ide 1976: 172).

Francisco Cabral do Japonska připlul 18. června 1570 a stal se zde po Xaverském a Torresovi 3. představeným japonské misie. Jeho přístup k Japoncům byl ale spíše nepřátelský. Neuznával japonskou kulturu ani charakterové vlastnosti Japonců. Nechtěl je ani přijímat do řádu, ani učit portugalštině nebo latině. Stejně tak neuznával za nutné, aby se Evropané učili japonsky. Nebylo potom divu, že tímto přístupem odradil nejen potencionální zájemce o konvertování, ale samotné křesťany včetně některých evropských jezuitů jako např. Organtino či Frois. Valignano po setkání s ním a jeho způsoby ihned došel k závěru, že tento člověk japonskou misii jen ohrožuje. Proto o něm napsal zprávu do centrály řádu a žádal jeho odvolání. Cabral byl tedy 30. srpna 1580 nucen podat rezignaci (Macuda 1992a: 37, 116).

Valignano své důvody, proč Cabrala odstranil z vedení japonské misie, shrnul v roční zprávě do Říma. Podle něj byl Cabral příliš povýšený a tvrdohlavý, než aby byl ochoten se alespoň trochu přiblížit japonské tradici a zanedbával otázku vzdělávání jak evropských misionářů, tak Japonců. Urážel jejich čest, choval se k nim hrubě a odmítal se k nim chovat jako k sobě rovným. A tímto vším misii jen poškozoval (Ide 1995: 94–96). Cabralovi se ale dají přičíst i jisté zásluhy. Byl to on, kdo přišel s novou myšlenkou šířit křesťanství nejprve od vyšších společenských vrstev. A tak i přes nevhodný přístup za deset let svého působení v Japonsku nezanedbatelně narostl počet křesťanů; z 30 tisíc se přehoupl přes 100 tisíc.

5.5. Dílčí závěr

Ačkoliv Cabralova úvaha o efektivnosti šíření křesťanství od urozených vrstev se ukázala jako správná, chyběl mu jeden prvek, který by zřejmě přinesl do řad křesťanů více lidí minimálně o deset let dříve. Byl to Valignano, kdo objevil onen

přídavný element, který přinesl kýžené výsledky – respekt a snaha přizpůsobit se příslušné zemi. Valignanovo myšlení bylo pružnější a dokázal se oprostit od pocitu nadřazenosti Evropy, což dokázali i někteří jiní jezuité, ale stále jich bylo minimum. Cabral možná byl tvrdohlavý a povýšený, nevhodný pro činnost v zemi, která vynikala v přijímání a přetváření cizích elementů, avšak vzhledem k době nešlo z pohledu Evropanů o nic nestandardního.

Japonská misie však nestandardní přístup vyžadovala, a proto snad až po příjezdu vizitátora s vyloženě nestandardními metodami zaznamenala markantní rozvoj, a to nejen v počtu konvertitů, ale i v oblasti správy či studia. Za důvody, proč se Valignanův přístup a způsob uvažování natolik lišil od předchůdců, se uvádí prostředí renesanční Itálie, kde vyrostl a žil. Své mohla učinit i jeho příslušnost k umírněnějšímu křídlu jezuitské řádu. Nicméně byl stále jezuitou, pocházel z evropské křesťanské společnosti středověku, a přesto byl schopen vymyslet a realizovat převratné změny.

6. Kulturní a vzdělanostní obohacení Japonska

Kontakty s Evropou však Japonsku nepřinesly jen křesťanství a obchodní příležitosti. Do Japonska se díky nim dostaly nové poznatky z oblasti přírodních věd i umění, novinky v podobě zbraní či tabáku a v neposlední řadě se začalo rozvíjet metodické studium japonštiny, které bylo podpořeno potřebou misionářů pro efektivnější šíření víry. A zvláště o rozvoj lingvistických studií se zasloužil Valignano. V této kapitole si ale kromě Valignanova přispění ke kulturnímu a vědeckému rozvoji Japonska navíc rozebereme nejvýznamnější vlivy z výše zmíněných oborů.

6.1. Studium japonštiny a první tisky

To, že se misionáři musí s Japonci umět dorozumět, a tudíž se učit japonsky, bylo jasné od začátku. První snahy popsat japonský jazyk tedy probíhaly záhy po příjezdu prvních jezuitů. Již v roce 1552 vypracoval Duarte da Sylva úplně první knihu o gramatice japonštiny a slovník, a s dalšími pracemi následoval Luis Frois. Rok příchodu vizitátora Valignana však pro jezuitské studium jazyka znamenal výrazný předěl. Studiu japonštiny byl přisouzen daleko větší význam a bylo přesunuto do seminářů a škol, které Valignano založil. Stejně tak se rozvíjela i práce na jazykových učebnicích portugalštiny a latiny pro Japonce (Doi 1939: 439–441).

Největší rozkvět ale přišel poté, co Valignano do Japonska v roce 1590 přivezl evropský tiskařský stroj s pohyblivými typy. Knihy se už nemusely opisovat ručně a bylo možno rozšiřovat produkci. Od tohoto roku bylo vydáno množství důležitých učebnic a slovníků. V roce 1594 byla v Amakuse pro potřeby jezuitských škol vydána učebnice latinské gramatiky *De Institutione Grammatica* obsahující množství příkladových vět jak v portugalštině, tak v japonštině. Za rok následoval první latinsko-portugalsko-japonský slovník *Dictionarum Latino Lusitanicum ac Iaponicum* a roku 1598/99 byl vydán dokonce znakový slovník *Rakujóšú*, který přinesl dvě významné inovace, a to připojování výslovnosti ke znakům (*furigana*) a znělostní znaménka *marunigori* pro přepis slabik řady „pa“²⁹ (Boxer 1974: 195).

Jezuitou, který se významně podílel na tomto vědeckém zkoumání japonštiny, byl Rodrigues. Sám vydal několik významných prací. V roce 1603 to byl rozsáhlý slovník *Vocabulario da Lingoa de Japam*. Obsahoval na 30 tisíc slov, včetně

²⁹ Jedná se o slabiky pa-pi-pu-pe-po a pja-pju-pjo, jejichž určení výslovnosti bylo zjednodušeno připsáním malého kroužku k pravé horní části grafému.

buddhistických a literárních termínů, různých dialektů, vulgárních slov i výrazy ženské a dětské mluvy. Následovaly jeho knihy o japonské gramatice *Arte da Lingoa de Iapam* (1604–1608) vydaná v Nagasaki a *Arte Breve da Lingoa Japoa* (1620), která však musela být vytištěna již v Macau. Ve svých knihách také Rodrigues pojednává o efektivních metodách výuky a studia japonštiny (Moran 1975: 284–289).

Tiskařský stroj také výrazně pomáhal misionářské práci, protože takto se dalo šířit větší množství křesťanských knih. Jezuité ale kromě lingvistických studií a věroučných materiálů Japonsku přispěli mj. i tiskem, v latince, překladů evropské literatury, např. *Ezopovy bajky*, či tiskem japonských klasických děl jako *Heike monogatari*. Po krátkou dobu se rozvíjel i specifický žánr *kirišitan monogatari*, křesťanské povídky, kterých vyšlo nespočet a jejich přehled lze nalézt v Doiově článku (Doi 1939: 448).

6.2. Věda a technika

Samotný tiskařský lis s pohyblivými typy, který Valignano nechal do Japonska přepravit, byl pro Japonce obrovskou novinkou, jež s sebou nesla další, a to rytí do měděných desek potřebných k tisku. A jak jezuité, tak mladí samurajové z Evropy přivezli mnoho dalších vynálezů – brnění a zbraně, brýle, hodiny, počítadla, evropské hudební nástroje, pláště do deště nebo globusy. A právě takovéto roztodivnosti a evropské znalosti zvědavé Japonce fascinovaly.

Všechny japonské vládce obzvláště zajímala nauka geografie. Dokonce i šógun Tokugawa Iemicu, který Japonsko uvrhl do izolace, se věnoval studiu světové geografie podle map ze Západu. Hodně map bylo do Japonska dovezeno také z Číny, kde na nich pracoval představený tamní jezuitské misie Matteo Ricci, který do svých zeměpisných studií zahrnoval rovněž nauku o klimatických zónách (Ayusawa 1964: 279). Nepřímo přispěl i Valignano, když s sebou při svém prvním návratu do Japonska přivezl kosmografa Inacia Monteiro, který celé 2 roky v Japonsku prováděl vědecký výzkum a završil ho vytvořením cenných kartografických materiálů (Boxer 1974: 135).

Lákavá byla i astronomie. Pro některé Japonce dokonce natolik, aby na základě vyslechnutí přednášky konvertovali ke křesťanství. Přestože je učili nepravdivou

geocentrickou teorii³⁰, Jezuité Japoncům poodhalili tajemství Země, když jim prozradili, že je kulatá. To pro některé jedince nebylo zrovna dobře pochopitelné, ale celkově byl tento fakt přijat velice brzy. Pro námořníky byla teorie o kulatosti Země totiž přínosem. Díky novým znalostem se naučili lepší navigaci pomocí určování zeměpisné délky a šířky. V jiných ohledech se ale západní astronomie neuchytila (Hirose 1964: 296–298).

V neposlední řadě jezuité do Japonska přivezli poznatky západní medicíny a chirurgie, jakkoliv byly na tehdejší dobu chudé. Roku 1556 byla ve Funai založena nemocnice s leprosáriem, kde působil Luis de Almeida, který vlastnil lékařskou licenci a prováděl drobnější operace, údajně relativně úspěšně. Nemocnice byla ale za necelé 2 roky uzavřena a jezuitům bylo zakázáno věnovat se v Japonsku medicíně, zvláště poskytovat péči spodině. Stejně jako astronomie se ani západní medicína však v nejbližší době v Japonsku neuchytila (Otori 1964: 254–256).

6.3. Architektura a umění

Historik Boxer sice větší význam v užívání střelných zbraní popírá³¹, vědomí existence mušket a kanónů ale nejspíše ovlivnilo změny v architektuře hradních pevností. I toto však pro nedostatek přímých důkazů zpochybňuje (Boxer 1974: 207). Podle Volpiho však Nobunaga při výstavbě svého hradu v Azuči využil rad a doporučení misionářů (Volpi 2008: 137). V této době byla ale zavedena praxe budování silně opevněných centrálních hradů, jako např. hrad v Ósace, které byly takřka nedobytné. Později se kolem těchto pevností začala vytvářet současná japonská velkoměsta (Reischauer 2006: 77).

V umění se evropský vliv projevil na zástěnách *namban bjóbu* svými motivy – nejčastějším byl nejspíš příjezd portugalské obchodní lodi Náo a defilé cizinců. Dalším oblíbeným motivem, který byl přenášen na zástěny, byly západní mapy. Motivy byly ale to jediné, v čem se Japonci v oblasti umění inspirovali. Technika malby zástěn zůstala zachována ve své tradiční podobě (Boxer 1974: 201). Tyto zástěny nám ale nechávají alespoň trochu nahlédnout do světa, ve kterém misionáři kázali o křesťanství a probíhaly první kontakty mezi Evropou a Japonskem.

³⁰ Heliocentrická teorie byla známa teprve od roku 1543, a nebyla tak ještě dostatečně vžita ani oficiálně uznávána. Heliocentrismus v Japonsku představil Motoki Rjóei až v 18. století.

³¹ Vzhledem k účinku střelných zbraní hrály pušky určitou roli během období *sengoku*. Po bitvě u Sekigahary a tažení na Ósaku se ale na bitevním poli až do poloviny 19. století neobjevily. Podle Boxera ani žádnou rozhodující roli nehrály, protože se v bojích využívaly minimálně (Boxer 1974: 206).

7. Závěr

Alessandro Valignano žil v době, která se teprve začínala osvobozovat od „období temna“ katolického středověku. Přesto do asijské, potažmo japonské misie vdechl mnoho metod, které jsou schopné obstát i v současné době. Kráčel sice po cestě připravené už jeho předchůdci, ale Valignano si pro tuto cestu zvolil navíc takřka moderní prostředky; jinak by snad jezuité neměli již svým způsobem vyspělému národu kromě křesťanství co nabídnout. Díky myšlenkové renesanci v Evropě mohli Japoncům zprostředkovat nové poznatky z oblasti vědy a umění, nový pohled na svět. Nemluvě o přínosu pro konečně už opravdové vědecké studium japonského jazyka, který se jim v jisté míře podařilo ovlivnit. Jak *furigana*, tak *marunigori*, což jsou elementy, které jezuité do japonštiny zakomponovali, se používají dodnes.

Z evropských poznatků byly pro japonské námořníky nejzajímavější znalosti geografie a navigace. Zájem o západní vědu a techniku a její plody v podobě střelných zbraní projevovali zejména „tři sjednotitelé Japonska“ a knížata. Ti všichni byli ochotní pro jejich získání a také pro rozvoj obchodu s čínským hedvábím křesťanství tolerovat, nebo dokonce podporovat. Je ovšem pravda, že některá knížata (např. Takajama Ukon) přijala křesťanskou víru jako takovou a podporovala ji ze svého osobního přesvědčení. Rovněž buddhističtí mniši projevovali zájem o nové poznatky a kontakt s misionáři. Ale jen do té doby, než zjistili, že křesťanství opravdu není žádnou další buddhistickou sektou. Pro obyčejný lid bylo křesťanství lákavé hlavně z hlediska sociální a zdravotní péče, kterou jim zpočátku jezuité poskytovali, a také v něm mohli najít únik ze svého trpkého života.

Valignanův záměr a podpora výstavby škol a rozvoje vzdělávání měla význam pro jednotlivé Japonce jakožto křesťany, i pro vůbec první pokusy o systematickou výuku západních jazyků. Jezuité hledali způsob, jak efektně naučit Japonce mluvit portugalsky či latinsky, což však byl problém, stejně jako v současné době naučit Japonce dobře mluvit anglicky. Jak sám Valignano poznamenal: „Japonci, stejně jako Angličané, nemají nadání pro jazyky,“ (Boxer 1974: 206). Nicméně několik Japonců se jazyk mohlo naučit výborně, a to buď díky zahraničnímu studiu na jezuitských kolejích v Macau, nebo díky pobytu v Evropě, který Valignano zorganizoval jako vůbec první oficiální diplomatickou událost mezi Japonskem a Evropou.

Samotná Valignanova činnost byla průkopnická. Stejně jako další známí jezuité, napsal mnoho pojednání o japonské historii, kultuře a společnosti. Společně tak položili základy japonských studií jako seriózní vědy, která může svými poznatky přispívat k lepšímu dorozumívání, nejen jazykovému, za účelem zisku nových křesťanů i obchodních příležitostí. V dnešním světě by však pořadí těchto cílů bylo výstižnější napsat v obráceném pořadí. Na obchod ale nezapomínali ani jezuité a Valignano obzvlášť, jelikož to byl on, kdo v rámci tehdejších možností zajistil obchodem financování a přežití misie.

Přežití japonské misie – těžký úkol, se kterým Valignano také musel bojovat. Postavení křesťanů v Japonsku nebylo nikdy úplně jisté, a tak bylo nutné si obcházet jak knížata, tak vládce v osobě Nobunagy či Hidejošiho. Vizitátor se však tohoto úkolu zhostil dobře. Jeho audience u obou vládců vždy dopadly relativně příznivě a sám také chápal a snažil se ostatní jezuitu přesvědčit, aby se drželi dál od politiky. Bohužel se v jezuitském řádu našlo dost jedinců, kteří Valignanovi ztrpčovali život a japonskou misii poškozovali; ať už svým nevhodným přístupem nebo nedostatkem soudnosti.

I přes různé nesnáze a vnitřní rozbroje se však Valignanovi během jeho funkčního období na postu vizitátora podařilo japonskou misii více než zdvojnásobit. Tento úspěch lze přičíst inovacím ve vedení a struktuře jezuitské řádu v Japonsku, které mají společného jmenovatele. Je jím změna v přístupu, která tkví v respektu a úctě vůči cizím kulturám a schopnosti přizpůsobit se místním podmínkám a která je aktuálním tématem i v našem světě 21. století.

7.1. Knižní zdroje

- BOXER, C. R. (1974): *The Christian Century in Japan 1549–1650* (Berkeley: University of California Press), ISBN 0-520-02702-7.
- COOPER, Michael (1974): *Rodrigues the Interpreter: An Early Jesuit in Japan and China* (Tokyo: Weatherhill), ISBN 0-3848-0094-2.
- ELISON, George (1991): *Deus Destroyed: The image of christianity in early modern Japan* (Cambridge: Harvard University Press), ISBN 0-674-19962-6.
- ELISONAS, Jurgis (1991): Christianity and the daimyo, in: HALL, John Whitney (ed.), *The Cambridge History of Japan Vol. 4, Early Modern Japan* (Cambridge: Cambridge University Press), ISBN 0-521-22355-5.
- FARRIS, William Wayne (2006): *Japan's Medieval Population: Famine, Fertility, and Warfare in a Transformative Age* (Honolulu: University of Hawaii Press), ISBN 978-0-8248-2973-5.
- HALL, John Whitney (ed.), (1991): *The Cambridge History of Japan Vol. 4, Early Modern Japan* (Cambridge: Cambridge University Press), ISBN 0-521-22355-5.
- IDE, Kacumi (1976): Kirišitan džidai ni okeru nihondžin no kirisutokjó džujó, in: Kirišitan bunka kenkjúdžo (ed.), *Kirišitan kenkjú: dai 11 šú* (Tókjó: Jošikawa kóbunkan), ISBN 978-4-642-03011-3.
- IDE, Kacumi (1995): *Kirišitan šisóši kenkjú džosecu* (Tókjó: Perikanša), ISBN 4-8315-0669-9.
- KAWAMURA, Šinzó (1999): Iezusukai nihon nenpó, in: CIESLIK, Hubert; ÓTA, Jošiko (ed.), *Nihonši šóhjakka: Kirišitan* (Tókjó: Tókjódó šuppan), ISBN 4-490-20379-9.
- KAWAMURA, Šinzó (2003): *Kirišitan šinto sošiki no tandžó to henjó* (Tókjó: Kjóbunkan), ISBN 4-7642-2451-8.
- MACUDA, Ki'iči (1973): Kaidai, in: VALIGNANO, Alessandro, *Nihon džunsacuki* (Tókjó: Heibonša), ISBN 4-582-80229-X.
- MACUDA, Ki'iči (ed.), (1988): 16. – 17. seiki iezusukai nihon hókokušú I/3 (Tókjó: Dóhóša šuppan), ISBN 4-8104-0633-4.
- MACUDA, Ki'iči (1992a): *Varinjáno to kirišitan šúmon* (Tókjó: Čóbunša), ISBN 4886950590.
- MACUDA, Ki'iči (ed.), (1992b): 16. – 17. seiki iezusukai nihon hókokušú III/5 (Tókjó: Dóhóša šuppan), ISBN 4-8104-1123-0.

- MILTON, Giles (2003): *Na dvoře japonského vládce* (Praha: Brána), ISBN 80-7243-170-6.
- MORAN, J. F. (1993): *The Japanese and the Jesuits: Alessandro Valignano in sixteenth-century Japan* (London: Routledge), ISBN 0-415-08813-5.
- REISCHAEUER, Edwin O.; GRAIG, Albert M. (2006): *Dějiny Japonska* [1989] (Praha: NLN), ISBN 80-7106-843-8.
- VALIGNANO, Alessandro (1973): *Nihon džunsacuki* [1583] (Tókjó: Heibonša), ISBN 4-582-80229-X.
- VALIGNANO, Alessandro (2005): *Higaši-into džunsacuki* [1580] (Tókjó: Heibonša), ISBN 4-582-80734-8.
- VOLPI, Vittorio (2008): *Džunsacuši Varinjáno to nihon* [2004] (Tókjó: Ičigeiša), ISBN 978-4901253154.
- XAVERSKÝ, František (2005): *František Xaverský (1506–1552): Výběr z korespondence jezuitského misionáře Dálného Východu* (Velehrad: Refugium Velehrad-Roma), ISBN 80-86715-36-1.

7.2. Články

- AYUSAWA, Shintaro (1964): Geography and Japanese Knowledge of World Geography, in: *Monumenta Nipponica*, Vol. 19, No. 3/4, s. 275–294 (Sophia University).
- BROWN, Judith C. (1994): Courtiers and Christians: The First Japanese Emissaries to Europe, in: *Renaissance Quarterly*, Vol. 47, No. 4, s. 872–906 (The University of Chicago Press).
- COOPER, Michael (1972): The Mechanics of the Macao-Nagasaki Silk Trade, in: *Monumenta Nipponica*, Vol. 27, No. 4, s. 423–433 (Sophia University).
- DOI, Tadao (1939): Das Sprachstudium der Gesellschaft Jesu in Japan im 16. und 17. Jahrhundert, in: *Monumenta Nipponica*, Vol. 2, No. 2, s. 437–467 (Sophia University).
- DUIGNAN, Peter (1958): Early Jesuit Missionaries: A Suggestion for Further Study, in: *American Anthropologist*, New Series, Vol. 60, No. 4, s. 725–731 (Blackwell Publishing).
- HIROSE, Hideo (1964): The European Influence on Japanese Astronomy, in: *Monumenta Nipponica*, Vol. 19, No. 3/4, s. 295–314 (Sophia University).

- MIKI, Tamon (1964): The Influence of Western Culture on Japanese Art, in: *Monumenta Nipponica*, Vol. 19, No. 3/4, s. 380–401 (Sophia University).
- MORAN, Joseph (1975): The Well of Japanese Undefined: Joao Rodrigues' Advice on How to Study Japanese, in: *Monumenta Nipponica*, Vol. 30, No. 3, s. 277–289 (Sophia University).
- MURAKAMI, Naojiro (1943): The Jesuit Seminary of Azuchi, in: *Monumenta Nipponica*, Vol. 6, No. 1/2, s. 370–374 (Sophia University).
- OTORI, Renzaburo (1964): The Acceptance of Western Medicine in Japan, in: *Monumenta Nipponica*, Vol. 19, No. 3/4, s. 254–274 (Sophia University).
- PACHECO, Diego (1970): The Founding of the Port of Nagasaki and its Cession to the Society of Jesus, in: *Monumenta Nipponica*, Vol. 25, No. 3/4, s. 303–323 (Sophia University).